

การสื่อความหมายผู้คนและมรดกทางวัฒนธรรมในพิพิธภัณฑ์ ชาติพันธุ์วิทยาแห่งชาติ : การศึกษาเปรียบเทียบระหว่าง เวียดนามและมาเลเซีย

พิสุทธิลักษณ์ บุญโต*

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ประเทศไทย

Interpreting People and Cultural Heritage in National Ethnographic Museums: A Comparative Study of Vietnam and Malaysia

*Phisutthilaksana Boonto**

Faculty of Humanities and Social Sciences, Chiang Mai Rajabhat University, Thailand

Article Info

Research Article

Article History:

Received 24 February 2025

Revised 4 April 2025

Accepted 10 April 2025

คำสำคัญ

พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยา

อัตลักษณ์ชาติ

มรดกทางวัฒนธรรม

การบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์

นโยบายวัฒนธรรม

* Corresponding author

E-mail address:

phisutthilak_boo@cmru.ac.th

บทคัดย่อ

การเติบโตขึ้นของพิพิธภัณฑ์ระดับชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา สะท้อนความหลากหลายของกลุ่มคนซึ่งมีอัตลักษณ์ที่แตกต่างกันภายใต้บริบทที่ทับซ้อนของความเป็นสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์และพลเมืองของชาติผ่านการถูกนำเสนอในพิพิธภัณฑ์ บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดการก่อตั้ง การจัดแสดงและการตีความวัตถุสะสม และการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ ชาติพันธุ์วิทยาระดับชาติ 2 แห่ง คือ Vietnam Museum of Ethnology ฮานอย ประเทศเวียดนาม และ Malay-World Ethnology Museum กัวลาลัมเปอร์ ประเทศมาเลเซีย ด้วยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์ภาคีการศึกษ การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม และการวิเคราะห์สื่อออนไลน์ ผลการศึกษาพบว่า พิพิธภัณฑ์มีบทบาทต่อการสร้างภาพลักษณ์ของชาติและกำหนดอัตลักษณ์ของ “ผู้คน” ในฐานะที่เป็นสมาชิกของชาติทั้งในมิติความหลากหลายและความเป็นหนึ่งเดียวกันกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เวียดนามนำเสนอ “มรดกทางวัฒนธรรม” ในมิติความหลากหลายทางชาติพันธุ์ผ่านแนวคิด The People of Vietnam โดยจำแนกตามภาษาและวัฒนธรรม ในขณะที่มาเลเซียมุ่งนำเสนอความเป็นเอกภาพ ภายใต้แนวคิด Unity of Malaysia โดยจัดกลุ่มตามระบบความเชื่อ ทั้งสองแห่งดำเนินการอย่างสอดคล้องกับนโยบายทางการเมืองการปกครองและวัฒนธรรม แสดงให้เห็นว่าพิพิธภัณฑ์เป็นเครื่องมือของการสร้างความเป็นชาติในรูปแบบหนึ่ง

Keywords:

ethnographic museum,
national identity,
cultural heritage,
museum management,
cultural policy

Abstract

The proliferation of national museums in Southeast Asia since the 20th century reflects the diversity of groups with distinct identities within the overlapping contexts of ethnic group membership and national citizenship through museum representations. This study aims to compare two national ethnographic museums - the Vietnam Museum of Ethnology in Hanoi, Vietnam, and the Malay-World Ethnology Museum in Kuala Lumpur, Malaysia - focusing on their founding principles, exhibition and interpretation of collections, and management approaches. Using qualitative research methodology, data were collected and analyzed through document analysis, curator interviews, participant observation, and online media analysis. The findings reveal that these museums play a crucial role in constructing a national image and defining the identity of "the people" as members of the nation, both in terms of diversity and unity with history and culture. Vietnam presents its "cultural heritage" through the lens of ethnic diversity via "The People of Vietnam" concept, categorizing groups according to language and culture. Meanwhile, Malaysia emphasizes unity under the "Unity of Malaysia" concept, organizing groups based on belief systems. Both institutions operate in alignment with their respective political governance and cultural policies, demonstrating that museums serve as instruments of nation-building.

1. บทนำ

1.1 ปฐมบทของพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาในโลกตะวันตก

งานเขียนเรื่อง *Ethnographic museums and intangible cultural heritage return to our roots* ของ Fromm (2016) แสดงให้เห็นถึงการก่อตัวของพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาในโลกตะวันตก ซึ่งมีจุดเริ่มต้นมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 16-17 จากการขยายตัวของจักรวรรดินิยมด้วยการออกสำรวจสถานที่ต่าง ๆ ทั่วโลกด้วยความกระหายใคร่รู้ ทำให้ยุโรปได้รู้จักกับพืชและสัตว์ชนิดใหม่ ฟอสซิลและแร่ธาตุที่ไม่รู้จักมาก่อน รวมไปถึงผู้คนและวัฒนธรรมของชนพื้นเมือง ตัวอย่างที่โดดเด่นของการสะสมวัตถุสะสมทางด้านทางชาติพันธุ์วิทยา (ethnographic collection) ที่นำมาสู่การสถาปนาเป็นพิพิธภัณฑ์ในระดับชาติ เช่น National Museum of Denmark ประเทศเดนมาร์ก ที่เริ่มต้นในช่วงศตวรรษที่ 17-18 เก็บรวบรวมวัตถุทางชาติพันธุ์และโบราณคดีของชาวยุโรปและรวมถึงกลุ่มคนที่ไม่ได้เป็นชาวยุโรปด้วยเช่นกัน

ในช่วงศตวรรษที่ 18-19 ค่อย ๆ เกิดจุดเปลี่ยนที่สำคัญของพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยา เมื่อวัตถุที่เคยถูกตีความหมายว่าเป็นสิ่งของที่แปลก (exotic) ถูกเปลี่ยนไปสู่มุมมองของมรดกของกลุ่มคนที่สามารถใช้เป็นประจักษ์พยานเพื่อเชื่อมต่อช่วงเวลาต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์และสร้างความเป็นชาติได้ในขณะเดียวกัน วัฒนธรรมการสะสมวัตถุแปลกค่าเริ่มมาอย่างต่อเนื่องและกลายมาเป็นรากฐานของพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยา ที่มาที่ไปของวัตถุประเภทนี้ในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ถึงต้นศตวรรษที่ 20 มาจากทั้งการสำรวจทางวิทยาศาสตร์และมานุษยวิทยาในดินแดนต่าง ๆ โดยมักได้รับการสนับสนุนจากสถาบันวิชาการหรือราชวงศ์ (Gosden & Knowles, 2001) การขุดค้นทางโบราณคดี (Díaz-Andreu, 2007) การแผ่ขยายอาณานิคมซึ่งระหว่างนั้นข้าราชการและทหารที่ประจำการในอาณานิคมมักเก็บสะสมวัตถุท้องถิ่นหรือยึดกลับมา (Thomas, 1991) การสะสมวัตถุท้องถิ่นของมิชชันนารีในการเดินทางไปเผยแผ่ศาสนา (Coombes, 1994) การสะสมส่วนบุคคลของนักสะสมและพ่อค้าวัตถุโบราณ (O'Hanlon & Welsch, 2000) การซื้อขายวัตถุ (Penny, 2002) รวมทั้งสิ่งของที่ได้อาจจากการจัดแสดงนิทรรศการสินค้าและนวัตกรรมนานาชาติเมื่อปี ค.ศ. 1851 ณ คริสตัลพาเลซ ลอนดอน สหราชอาณาจักร เป็นงานที่มีอิทธิพลต่อการสะสมเป็นอย่างมาก (Bennett, 1995)

จนกระทั่งในศตวรรษที่ 20 พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์ระดับชาติได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายทั่วโลกและถูกจัดตั้งขึ้นอย่างถาวรโดยยังคงอยู่ภายใต้แนวคิดของ 'ห้องสารภณท์หรือห้องสิ่งของมหัศจรรย์' (cabinets of curiosity) ซึ่งบางส่วนก็ยังคงขาดการตีความการจัดแสดงที่ให้อะไรในเชิงลึก มีเพียงการจัดแบ่งการจัดแสดงตามประเทศต้นกำเนิดหรือหน้าที่การใช้งานของวัตถุเท่านั้น อย่างไรก็ตาม Bernstein (1989) มีความคิดเห็นว่า การทำความเข้าใจอดีตชีวิตของวัตถุยังคงเป็นสิ่งจำเป็น เนื่องด้วยสะท้อนให้เห็นเบื้องหลังและเป็นพื้นฐานของการตีความเพื่อสื่อความหมายจากมุมมองได้เป็นไปตามบริบทของวัตถุนั้น ๆ

1.2 วัตถุกับ ‘ความเป็นอื่น’ และ ‘ความเป็นตัวเอง’

Tripathy et al. (2020) ตั้งข้อสังเกตว่าบทบาททางสังคมที่เปลี่ยนไปของพิพิธภัณฑ์นำมาสู่การพิจารณาปัญหาทางด้านจริยธรรมทั้งการอนุรักษ์ การจัดแสดง การนำเสนอบริบทของวัตถุเพื่อการศึกษาผู้คนและมรดกทางวัฒนธรรม ทั้งนี้ ในมิติของพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาอาจทำให้ความเข้าใจจากแง่มุมสำคัญของการจัดแสดงวัตถุในจุดเริ่มต้นจาก ‘ความเป็นอื่นและความเป็นตัวเอง’ (the other and the self) ผ่านวิธีคิดจากรากศัพท์ในภาษาเยอรมันของคำว่า ‘Volkskunde’ หรือคติชนวิทยา และ ‘Voelkerkunde’ หรือชาติพันธุ์วิทยา

Voelkerkunde แปลว่า ชาติพันธุ์วิทยา มีนัยหมายถึง การศึกษากลุ่มคนที่ไม่ใช่ตะวันตก (non-Western) อาทิ อเมริกา แอฟริกา เอเชีย ฯลฯ และพื้นที่ที่เป็นอื่น (the other) (Tripathy et al., 2020) เมื่อพิจารณาถึงพิพิธภัณฑ์ประเภทนี้ ของสะสมในหมวดหมู่นี้มักจะเป็นรากฐานของการสะสมจากความอยากรู้อยากเห็น ซึ่งเป็นตัวแทนของความแปลกใหม่และความเป็นอื่น ถูกค้นพบ โดยเป็นส่วนหนึ่งของการขยายตัวของจักรวรรดินิยม เศรษฐกิจ และอาณานิคม

ในขณะที่คำว่าคติชนวิทยาในภาษาเยอรมัน คือ Volkskunde ถูกนำมาใช้เพื่ออธิบายสังคมชนบทในท้องถิ่นในช่วงศตวรรษที่ 18-19 และวัฒนธรรมดั้งเดิมของยุโรปที่เกี่ยวข้องกับลัทธิชาตินิยม ซึ่งถูกนำมาสร้างและพัฒนาเอกลักษณ์ประจำชาติและความเป็นตัวเอง (the self) (Tripathy et al., 2020) ในมิติพิพิธภัณฑ์ วัตถุสะสมยุโรปในชนบทในกลุ่มนี้ถูกนำมารวมกันเพื่อสร้างความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์และการลำดับสายตระกูลที่แข็งแกร่งเพื่อสนับสนุนการสร้างประเทศใหม่และกำหนดเอกลักษณ์ของตนเอง พบลักษณะพิพิธภัณฑ์เช่นนี้ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ (Fromm, 2016) ซึ่งจากนิยามข้างต้นทั้งสอง ต่างก็สะท้อนให้เห็นวิธีคิดที่นำมาสู่การก่อร่างพิพิธภัณฑ์ในลักษณะที่แตกต่างกัน ทั้งยังสะท้อนให้เห็นว่าการสะสมในโลกตะวันตกแสดงอำนาจในการครอบครองที่สัมพันธ์กับสถานะทางสังคม เศรษฐกิจ และมีเป้าหมายเพื่อสถานะในด้านอื่น ๆ ด้วย

อย่างไรก็ดี ข้อถกเถียงเกี่ยวกับวัตถุจัดแสดงซึ่งเป็นสมบัติของกลุ่มชาติพันธุ์ภายในพิพิธภัณฑ์ก็ถูกถกเถียงมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ทศวรรษที่ 1870 เป็นต้นมา เช่นในงานของ Stanley (1989) แสดงให้เห็นว่านับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1930 เป็นต้นมา การนำเสนอวัตถุประเภทดังกล่าวของพิพิธภัณฑ์ในสหราชอาณาจักรยิ่งตอกย้ำการเป็นของสะสมที่สร้างอำนาจที่เหนือกว่าของประเทศอาณานิคม วัตถุควรได้รับการตีความใหม่และตั้งคำถามกับสถานะว่ามีส่วนช่วยสร้างความเข้าใจที่ดีขึ้นหรือยิ่งส่งเสริมการแบ่งแยกกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ออกจากกัน ในขณะที่ Fabian (2004) ก็พยายามทำความเข้าใจถึงความเป็นอื่นที่ปรากฏในวัตถุและวัตถุแห่งความเป็นอื่นผ่านการอธิบายสิ่งประดิษฐ์ชาติพันธุ์ (ethnic artefact) ซึ่งมีนัยการผลิตในเชิงสุนทรียศาสตร์ และวัตถุชาติพันธุ์ (ethnographic object) ที่สะท้อนวิถีวัฒนธรรมของ

กลุ่มคนซึ่งสัมพันธ์อย่างแยกกันแทบจะไม่ได้กับมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (intangible cultural heritage) ด้วยเช่นกัน

การรวบรวมวัตถุชาติพันธุ์และการตีความในพิพิธภัณฑ์ในศตวรรษที่ 21 ไม่ได้เป็นเพียงการนำเสนอความแปลกหรือของที่ระลึกอีกต่อไป ความหมายในเชิงประสบการณ์ความทรงจำของกลุ่มคนเจ้าของวัฒนธรรมเป็นบริบทที่พิพิธภัณฑ์ให้ความสนใจ โดยเฉพาะการส่งเสริมการรับรู้การมีอยู่ของความแตกต่างหลากหลายที่จะนำไปสู่การสร้างความเข้าใจและการรักษาความยั่งยืนอันเป็นภารกิจหนึ่งของพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบัน ตามที่สภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ (International Council of Museums: ICOM) ซึ่งอยู่ภายใต้การดำเนินงานขององค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization: UNESCO) กำหนดบทบาทและนิยามความหมายล่าสุด¹ (International Council of Museums, 2022)

นอกจากนี้ ICOM ยังจัดตั้งคณะกรรมการระหว่างประเทศทางด้านพิพิธภัณฑ์และวัตถุสะสมทางด้านชาติพันธุ์วิทยา (International Committee for Museums and Collections of Ethnography: ICME) ที่มีหน้าที่พิทักษ์รักษาและดูแลวัตถุสะสมของกลุ่มชาติพันธุ์จากวัฒนธรรมและสังคมท้องถิ่นทั้งในระดับชาติ และ/หรือระดับโลก โดยมีเป้าประสงค์สำคัญเพื่อส่งเสริมและปกป้องสิทธิมนุษยชนของทุกคนในโลก ทั้งวัฒนธรรม สังคม และสิ่งแวดล้อม ตลอดจนมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (tangible cultural heritage) และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (intangible cultural heritage) ที่จัดขึ้นในพิพิธภัณฑ์ มุ่งเน้นการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม โดยตระหนักถึงประวัติศาสตร์อาณานิคม มรดกทางเชื้อชาติ และการแบ่งแยกเพศ ทั้งยังต้องการพัฒนาความเข้าใจและลดอคติระหว่างวัฒนธรรมในกลุ่มผู้ชมพิพิธภัณฑ์ (International Committee for Museums and Collections of Ethnography, 2022)

1.3 พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

คำถามสำคัญของการศึกษาในครั้งนี้ คือ ในบริบทของโลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปรากฏการณ์พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาระดับชาติถูกก่อตัวขึ้นอย่างไร ? สะท้อนความเป็นอื่นและความเป็นตัวเองอย่างไร ?

ในกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มี 4 ประเทศ ที่มีพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาในระดับชาติที่ให้ภาพแทนของ 'ผู้คน' ในประเทศผ่าน 'มรดกวัฒนธรรม' เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการ

¹ นิยามความหมายของพิพิธภัณฑ์ที่กำหนดโดย ICOM: A museum is a not-for-profit, permanent institution in the service of society that researches, collects, conserves, interprets and exhibits tangible and intangible heritage. Open to the public, accessible and inclusive, museums foster diversity and sustainability. They operate and communicate ethically, professionally and with the participation of communities, offering varied experiences for education, enjoyment, reflection and knowledge sharing.

ในศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา โดยการเริ่มสะสมมีมาก่อนหน้านี้แล้วภายใต้แนวคิดเบื้องหลัง โดยเฉพาะทางด้านการเมืองและการปกครองที่แตกต่างกัน ประเทศอินโดนีเซีย เป็นประเทศลำดับแรก ๆ ที่มีการจำลองพื้นที่ สถาปัตยกรรม และสภาพแวดล้อมผู้คนในท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยว จัดตั้ง Taman Mini Indonesia Indah ที่จาการ์ตาในปี ค.ศ. 1975 ถัดมา 20 กว่าปี ในปี ค.ศ. 1997 Vietnam Museum of Ethnology ฮานอย ประเทศเวียดนาม ก่อตั้งขึ้นเพื่อศึกษาวิจัยและจัดแสดงความหลากหลายของผู้คนต่างกลุ่มชาติพันธุ์ในชาติ หลังจากนั้น ในปี ค.ศ. 2002 Malay-World Ethnology Museum กัวลาลัมเปอร์ ประเทศมาเลเซีย และ The Union National Races Village ย่างกุ้ง ประเทศพม่า ก็ถูกก่อตั้งขึ้นและเปิดให้บริการในปีเดียวกัน

ตารางที่ 1

พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาระดับชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ลำดับ	ประเทศ	ปีที่ก่อตั้ง	พิพิธภัณฑ์
1	อินโดนีเซีย	1975	Taman Mini Indonesia Indah - Jakarta
2	เวียดนาม	1997	Vietnam Museum of Ethnology - Hanoi
3	มาเลเซีย	2002	Malay-World Ethnology Museum - Kuala Lumpur
4	เมียนมาร์	2002	The Union National Races Village - Yangon

ชื่อเรียกของพิพิธภัณฑ์ที่ต่างกันสะท้อนลักษณะเฉพาะของวิธีการนำเสนอเนื้อหาของแต่ละแห่ง กลุ่ม 1 ‘ethnographic museum / museum of ethnology’ บ่งบอกโดยตรงถึงการเป็นพิพิธภัณฑ์ทางด้านชาติพันธุ์วิทยา คือ Vietnam Museum of Ethnology ฮานอย ประเทศเวียดนาม และ Malay-World Ethnology Museum กัวลาลัมเปอร์ ประเทศมาเลเซีย ทั้ง 2 แห่ง อยู่ภายใต้โครงสร้างการบริหารงานของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติของแต่ละประเทศ (Department of Museums Malaysia, 2022; Huy & Bodemer, 2008; Vietnam Museum of Ethnology, 2022)

กลุ่ม 2 ‘village’ สำหรับสถานที่ที่มีการนำเสนอในลักษณะหมู่บ้านสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม คือ The Union National Races Village ย่างกุ้ง ประเทศเมียนมาร์ เปิดให้บริการภายใต้การดำเนินงานของกระทรวงกิจการชาติพันธุ์ (Ministry of Ethnic Affairs) มีการจำลองสถานที่สำคัญทางธรรมชาติและศาสนา รวมทั้งเป็นพื้นที่จัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ระหว่างปี ค.ศ. 2022 ได้รับการส่งเสริมอย่างต่อเนื่องและมีแผนลงทุนจากรัฐบาลในการสร้างสะพานและท่าเรือเชื่อมต่อในพื้นที่ดังกล่าวเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่มากขึ้นในอนาคต โดยเปิดให้บริการแก่ชาวต่างชาติตามนโยบายการเปิดประเทศ (Thu, 2022)

กลุ่ม 3 ‘park / garden’ หรือ taman ในภาษามลายูถูกใช้เป็นชื่อสถานที่ซึ่งมีลักษณะสวนจำลองสถาปัตยกรรม สิ่งแวดล้อม และพิพิธภัณฑ์ คือ Taman Mini Indonesia Indah จากการ์ตา ประเทศอินโดนีเซีย ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวภายใต้ความร่วมมือดำเนินงานระหว่างภาครัฐและเอกชน อีกทั้ง ที่นี่ยังได้รับการขึ้นทะเบียนให้เป็นสถาบันอนุรักษ์วัฒนธรรมอินโดนีเซีย (The Institution of Indonesian Cultural Preservation) โดยกระทรวงวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว (Minister of Culture and Tourism) โดยในปี ค.ศ. 2022 (ในช่วงเวลาของการศึกษาวิจัย) อยู่ระหว่างการปิดปรับปรุง (Pramitham et al., 2015)

อย่างไรก็ดี แม้ว่าแต่ละแห่งจะมีการใช้ชื่อเรียกที่แตกต่างกันออกไป แต่ยังคงมีลักษณะร่วมกันของการเป็นสถาบันถาวรที่นำเสนอวัตถุจัดแสดงและตีความสื่อสารเรื่องราวเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ภายในแต่ละประเทศเป็นหลักด้วยวิธีการที่แตกต่างกัน ทุกแห่งได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานระดับชาติในการดำเนินงาน โดยในที่นี้ผู้วิจัยจะเลือกใช้คำในภาษาไทยว่า ‘พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยา’ เรียกแทนลักษณะสถานที่ข้างต้น

ประเทศอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีการกล่าวถึงความหลากหลายและอัตลักษณ์ของกลุ่มประชากรในพิพิธภัณฑ์ระดับรองลงมาในระดับแขวง เมือง หรือเขตพื้นที่ ตัวอย่างเช่น Davao Museum of History and Ethnography เมืองดาเวา ประเทศฟิลิปปินส์ เป็นพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาแห่งแรกของเมืองที่ก่อตั้งในปี ค.ศ. 1977 ขึ้นเพื่ออนุรักษ์และส่งเสริมประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และงานศิลปะ ของกลุ่มชนพื้นเมืองหรือกลุ่มลุมาด (Lumad) ในพื้นที่ตอนใต้ของเกาะมินดาเนา (Fer, 2005) ส่วนประเทศลาว ปรากฏพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาในระดับแขวง และเมือง โดยจัดนิทรรศการเกี่ยวกับกลุ่มคนกลุ่มหลักในแต่ละเขตพื้นที่ อาทิ หอพิพิธภัณฑ์บรรดาเผ่า แขวงพงสาลี ก่อตั้งในปี ค.ศ. 1993 หอพิพิธภัณฑ์ชนเผ่าเมืองสิง แขวงหลวงน้ำทา ก่อตั้งขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1997 และการก่อตั้งในปี ค.ศ. 2006 ของศูนย์ศิลปะและชนเผ่าวิทยา เมืองหลวงพระบาง (Traditional Art & Ethnology Center) งานของปณิดา สรรวาสี (2557) อธิบายให้เห็นความแตกต่างของทั้ง 3 แห่ง ที่มีเป้าหมายทางการเมือง เศรษฐกิจ และการจัดการวัฒนธรรมเป็นเบื้องหลัง โดยพบว่า พิพิธภัณฑ์ต่างทำหน้าที่อย่างแตกต่างกัน ทั้งสร้างสำนึกร่วมในความหลากหลาย สร้างรายได้ทางการท่องเที่ยวสร้างพื้นที่ คุณค่า และการมีส่วนร่วมในการนำเสนอวัฒนธรรมโดยผู้เป็นเจ้าของ

ในกรณีของประเทศไทย “ฐานข้อมูลพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทย” ของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) (2565) ระบุว่า มีพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาจำนวน 144 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 9 ของพิพิธภัณฑ์ทั้งประเทศซึ่งมีจำนวน 1,582 แห่ง ส่วนมากมีเนื้อหาที่กล่าวถึงลักษณะที่โดดเด่นของแต่ละกลุ่มอย่างเป็นปัจเจก และบริหารจัดการโดยชุมชนและวัด บางแห่งมีการกล่าวถึงความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ในระดับจังหวัดและเขตพื้นที่วัฒนธรรม ไม่ปรากฏพิพิธภัณฑ์ระดับชาติที่กล่าวถึงความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในภาพรวมของ

ทั้งประเทศ แต่พบว่าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบางแห่งนำเสนออัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของกลุ่มคนเฉพาะในพื้นที่นั้น ๆ ด้วยเช่นกัน เช่น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงแสน จังหวัดเชียงราย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ทั้งนี้ การไม่กล่าวถึงความหลากหลายดังกล่าวในภาพรวม ตามข้อเสนอของ Stanley (1989) ก็อาจเป็นหนึ่งในวิธีการสื่อสารรูปแบบหนึ่งที่ไม่ต้องการให้เกิดการแบ่งแยกกลุ่มคนออกจากความเป็นชาติได้ด้วยในลักษณะหนึ่งและในทางเดียวกัน อัตลักษณ์ชาติพันธุ์และวัฒนธรรมท้องถิ่นในบริบทบางประเทศอาจไม่มีความจำเป็นต้องแยกออกจากกันด้วยก็ได้

จากการสำรวจพิพิธภัณฑสถานชาติพันธุ์วิทยาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ข้างต้น แสดงให้เห็นว่าในประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นการนำเสนอแบบปัจเจกและไม่มีพิพิธภัณฑระดับชาติที่มุ่งแสดงความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในภาพรวมของประเทศ ในขณะที่ประเทศอื่นในภูมิภาคมีพิพิธภัณฑรูปแบบดังกล่าวที่มีแนวคิดการนำเสนอและการจัดการที่สัมพันธ์กับนโยบายการปกครองและการพัฒนาประเทศ การศึกษาครั้งนี้จึงได้เลือกศึกษาเปรียบเทียบพิพิธภัณฑของประเทศที่มีความแตกต่างในด้านนโยบายการปกครองและการจัดการทางวัฒนธรรม นำมาสู่วัตถุประสงค์ของการศึกษา คือ การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดการก่อตั้ง การจัดแสดง และการตีความวัตถุสะสมของพิพิธภัณฑชาติพันธุ์วิทยา รวมถึงการศึกษาเปรียบเทียบการบริหารจัดการพิพิธภัณฑร่วมกับนโยบายด้านการเมืองการปกครองที่อาจมีอิทธิพลต่อการนำเสนออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในพิพิธภัณฑผ่านกรณีศึกษาจำนวน 2 ประเทศ คือ ประเทศเวียดนามและประเทศมาเลเซีย ผลการศึกษาจะนำไปสู่ความเข้าใจกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ความเป็นชาติผ่านสถาบันทางวัฒนธรรม ซึ่งอาจเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาแนวทางการจัดการพิพิธภัณฑชาติพันธุ์วิทยาในประเทศไทยและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่อไป

2. วัตถุประสงค์

2.1 ศึกษาเปรียบเทียบพิพิธภัณฑชาติพันธุ์วิทยาประเทศเวียดนามและประเทศมาเลเซียผ่านแนวคิดการก่อตั้งและการจัดแสดงวัตถุสะสมทางด้านชาติพันธุ์วิทยา

2.2 ศึกษาเปรียบเทียบการบริหารจัดการร่วมกับนโยบายด้านการเมืองการปกครองที่มีต่อพิพิธภัณฑชาติพันธุ์วิทยาประเทศเวียดนามและประเทศมาเลเซีย

3. วิธีการศึกษา

การศึกษานี้ดำเนินการในเดือนกรกฎาคม-ตุลาคม พ.ศ. 2565 ระหว่างที่สถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 ยังคงดำเนินอยู่โดยส่งผลกระทบต่อผู้คนทั่วโลก การเคลื่อนย้ายผู้คนไปยังที่ต่าง ๆ กลายเป็นข้อจำกัด ซึ่งส่งผลโดยตรงต่องานพิพิธภัณฑที่มุ่งเน้นการให้บริการทางด้าน

การศึกษาและการท่องเที่ยว ช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้อาจเกิดช่องว่างที่ทำให้พิพิธภัณฑ์หลายแห่งเกิดการปรับตัว การปิดตัวชั่วคราวเพื่อปรับปรุง และหลายแห่งปิดตัวลงอย่างถาวร สถานที่ซึ่งเป็นกรณีศึกษาถูกกำหนดขึ้นจากเกณฑ์ ดังนี้ (1) เป็นพิพิธภัณฑ์ในกลุ่ม 'ethnographic museum/museum of ethnology' ที่มีการจัดแสดงเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ (2) เป็นพิพิธภัณฑ์ที่อยู่ภายใต้การดูแลของหน่วยงานระดับชาติ (3) มีแนวคิดการสื่อความหมายและนำเสนอที่แตกต่างกัน ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของนโยบายรัฐที่แตกต่างกันทางการปกครอง ความหลากหลายทางด้านประชากร และความแตกต่างในการจัดการพิพิธภัณฑ์และมรดกทางวัฒนธรรม และ (4) เปิดดำเนินการในระยะเวลาดังกล่าว มีนโยบายการผ่อนปรนการเดินทางระหว่างประเทศตามมาตรการทางด้านสาธารณสุขและการเมืองการปกครอง และการได้รับอนุญาตอย่างเป็นทางการจากพิพิธภัณฑ์ ทั้งนี้ มีพิพิธภัณฑ์ที่เป็นไปตามเกณฑ์จำนวน 2 แห่ง คือ Vietnam Museum of Ethnology ฮานอย ประเทศเวียดนาม และ Malay-World Ethnology Museum กัวลาลัมเปอร์ ประเทศมาเลเซีย

กรอบแนวคิดหลักที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ (1) แนวคิดเรื่องชุมชนจินตกรรม (imagined communities) ซึ่งกล่าวถึงการสร้างชาติผ่านสถาบันทางวัฒนธรรม (Anderson, 2006) (2) แนวคิดพิพิธภัณฑ์ในฐานะเครื่องมือของรัฐที่อธิบายการใช้พิพิธภัณฑ์เพื่อการผลิตซ้ำอำนาจผ่านวัฒนธรรม (Bennett, 1995) และ (3) แนวคิดเรื่องความเป็นอื่นและความเป็นตนเอง (the other and the self) ที่อธิบายการนำเสนอความเป็นอื่นและความเป็นตัวเองในพิพิธภัณฑ์ ชาติพันธุ์วิทยา (Tripathy et al., 2020) แนวคิดเหล่านี้ช่วยในการวิเคราะห์กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างนโยบายรัฐกับการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ และการนำเสนอกลุ่มชาติพันธุ์ในฐานะส่วนหนึ่งของชาติหรือในฐานะผู้อื่น

ผู้วิจัยดำเนินการตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วย (1) การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (participant observation) ในฐานะผู้เข้าชมหรือผู้ใช้งานพิพิธภัณฑ์ (user) เพื่อศึกษาการจัดแสดงและสังเกตปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เข้าชมกับนิทรรศการ (2) การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) ภัณฑารักษ์หรือเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับแนวคิด นโยบาย และการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ (3) การศึกษาเอกสาร (documentary research) เพื่อใช้ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูล และ (4) การวิเคราะห์สื่อออนไลน์ (online media analysis) เพื่อติดตามความเคลื่อนไหวของพิพิธภัณฑ์ผ่านสื่อออนไลน์และการจัดนิทรรศการเสมือนจริงเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นปัจจุบัน การศึกษานี้ดำเนินการอย่างเป็นไปตามหลักจริยธรรมการวิจัย โดยได้รับการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ หมายเลข IRBCMRU 2022/185.19.08 (โครงการผู้คน มรดก และการเมืองเรื่องการจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์กลุ่มชาติพันธุ์ในบริบทเอเชียตะวันออกเฉียงใต้)

4. ผลการศึกษา

4.1 กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาในระดับชาติในเวียดนามและมาเลเซีย

การกำหนดกรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาใน “ระดับชาติ” สามารถนำไปสู่ความเข้าใจเบื้องหน้าและเบื้องหลังของการสถาปนาความรู้ในพิพิธภัณฑ์ภายใต้บริบทของผู้มีอำนาจในระดับสูงที่สุดของแต่ละประเทศซึ่งได้รับอิทธิพลจากโครงสร้างสมัยใหม่ของรัฐชาติ เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี นำมาสู่การสร้างอัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์โดยตรง ทั้งนี้ การนิยามระดับชาติของพิพิธภัณฑ์แต่ละประเทศมีความแตกต่างกัน Vietnam Museum of Ethnology ประเทศเวียดนาม เป็นพิพิธภัณฑ์ระดับชาติที่ใช้เกณฑ์ปริมาณของวัตถุจัดแสดงในการครอบครองเป็นตัวกำหนด ในขณะที่ Malay-World Ethnology Museum ประเทศมาเลเซียใช้เกณฑ์หน่วยงานที่บริหารจัดการ คือ รัฐ ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยได้อธิบายข้อมูลโดยสังเขปของกรณีศึกษาทั้ง 2 แห่ง เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการอธิบายในประเด็นอื่น ๆ ในหัวข้อถัดไป ดังนี้

4.1.1 Vietnam Museum of Ethnology ฮานอย ประเทศเวียดนาม

การก่อตั้งขึ้นของ Vietnam Museum of Ethnology (หรือ Bảo tàng Dân tộc học Việt Nam) และการเปิดให้บริการเป็นสาธารณะตั้งแต่ ค.ศ. 1997 เกิดจากการศึกษาวิจัยอย่างเป็นระบบภายใต้หน่วยงาน National Centre for Social Sciences and Humanities ที่มีการจัดจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศอย่างชัดเจนออกเป็น 54 กลุ่มชาติพันธุ์ (Van et al., 2014) ซึ่งประกอบด้วย กลุ่มชาติพันธุ์หลัก คือ เวียดนาม หรือเหวียด (Viet) และกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มรอง 53 กลุ่ม ซึ่งสามารถจำแนกตามโครงสร้างการจัดจำแนกกลุ่มตระกูลภาษาได้เป็น 5 กลุ่มหลัก คือ ออสโตรนีเซียน ไท-กะได ออสโตรเอเชียติก เมียน-เย้า (ม้ง-เมี่ยน) และจีน-ทิเบต พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ตั้งอยู่ในย่าน Cầu Giấy ของเมืองฮานอย ประเทศเวียดนาม บนพื้นที่ซึ่งอดีตเป็นทุ่งนาของชาวบ้านที่รัฐบาลได้จัดสรรให้กลายเป็นพื้นที่พิพิธภัณฑ์ โดยถูกปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่หลักจำนวน 3 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 นิทรรศการกลุ่มชาติพันธุ์ภายในอาคาร 2 ชั้น ชื่อ Bronze Drum Building รูปทรงกลมซึ่งได้รับแนวคิดการออกแบบมาจากกลองมโหระทึกในวัฒนธรรมดองซอน พื้นที่อาคารทั้งหลังจัดแสดงนิทรรศการถาวรที่อธิบายเรื่องราววิวัฒนาการที่สัมพันธ์กับความเชื่อของกลุ่มคนตามกลุ่มตระกูลภาษา

ส่วนที่ 2 สวนสถาปัตยกรรม (architectural garden) จัดแสดงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของ 10 กลุ่มชาติพันธุ์ควบคู่กับสวนพฤกษศาสตร์และสมุนไพรซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สร้างบรรยากาศและสภาพแวดล้อมเสมือนจริงในชุมชน ส่วนที่ 3 อาคารรูปทรงวาว หรือ Kite Building จำนวน 3 ชั้น จัดแสดงวัตถุสะสมจากประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จากหน่วยงานพันธมิตรทางวิชาการของพิพิธภัณฑ์ตั้งแต่ก่อนการเริ่มก่อตั้ง (Huy & Bodemer, 2008)

ภาพที่ 1

Bronze Drum Building อาคารรูปทรงกลมที่จำลองรูปแบบมาจากกลองมโหระทึก ถูกใช้เป็นพื้นที่จัดแสดงนิทรรศการหลักของ Vietnam Museum of Ethnology ซานฮอย ประเทศเวียดนาม

ภาพที่ 2

นิทรรศการแสดงการจัดจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ตามตระกูลภาษาใน Vietnam Museum of Ethnology ประเทศเวียดนาม

4.1.2 Malay-World Ethnology Museum กัวลาลัมเปอร์ ประเทศมาเลเซีย

พื้นที่ภายใต้กระทรวงการท่องเที่ยว ศิลปะ และวัฒนธรรมในย่าน Jalan Damansara เมืองกัวลาลัมเปอร์ ประเทศมาเลเซีย ถูกจัดการให้กลายเป็นพิพิธภัณฑ์ระดับชาติจำนวน 3 แห่ง ภายใต้การบริหารงานของกรมการพิพิธภัณฑ์ คือ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ (National Museum หรือ Muzium Negara) พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาโลกมาเลย์ (Malay-World Ethnology Museum หรือ Muzium Etnologi Dunia Melayu) และพิพิธภัณฑ์งานหัตถกรรมกลุ่มชนพื้นเมือง-โอริงอัสลี (Orang Asli Craft Museum หรือ Muzium Senikraf Orang Asli) โดยแต่ละแห่งเน้นการจัดแสดงเนื้อหาที่มีเป้าหมายแตกต่างกันอย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้จาก พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาตินำเสนอการก่อกำเนิดความเป็นประเทศมาเลเซียในมิติทางภูมิศาสตร์

ประวัติศาสตร์ โบราณคดี เศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ส่งอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนการประกาศเอกราช ความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ และความเป็นมาเลเซียร่วมสมัยในบริบทโลก

ในขณะที่ Malay-World Ethnology Museum ซึ่งเป็นกรณีศึกษา กล่าวถึงกลุ่มคนที่ได้รับการนิยามว่าเป็นมาเลย์ ในภาษาท้องถิ่นใช้คำว่า Melayu หรือ Malay-World ในภาษาอังกฤษคำว่า “Malay-World” ตามคำจำกัดความของ Martland (2004) คือ กลุ่มคนที่ถูกจำแนกตามหลักภาษาศาสตร์ซึ่งใช้ภาษาพูดบาฮาซามลายู ซึ่งอาจครอบคลุมถึงกลุ่มคนที่อยู่นอกประเทศมาเลเซียแต่มีภาษาและวัฒนธรรมร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับนิยามที่ภัณฑารักษ์อาวุโสในสังกัดหน่วยการวิจัย ส่วนงานวิจัยและเอกสาร กรมการพิพิธภัณฑ์มาเลเซีย ได้กล่าวว่า พิพิธภัณฑ์นำเสนอเรื่องราวของชนมาเลย์ ซึ่งเป็นประชากรกลุ่มหลักของประเทศมาเลเซีย รวมถึงกลุ่มชนมาเลย์ที่อาจย้ายถิ่นฐานออกไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วโลกโดยยังคงมีภาษาและวัฒนธรรมร่วมกัน

ความเป็นมาเลย์ภายในพิพิธภัณฑ์ถูกจัดแสดงผ่านวัตถุและสื่อจัดแสดงภายในชั้น 2 ของอาคารที่อธิบายจากจักรวาลวิทยา (cosmology) ความสัมพันธ์กับธรรมชาติที่นำมาสู่วิถีชีวิตอันได้แก่ การเดินเรือ เทคโนโลยีสมัยโบราณ ดนตรี ศิลปะการแสดง อาวุธ เครื่องประดับงานหัตถกรรม และการเล่นท้องถิ่น วัตถุจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ถูกจัดเก็บสะสมมาตั้งแต่ ค.ศ. 1963 จากทั้งในประเทศมาเลเซีย อินโดนีเซีย ไทย ฟิลิปปินส์ กัมพูชา เวียดนาม แอฟริกาใต้ มาดากัสการ์ ฯลฯ พิพิธภัณฑ์ดำเนินการภายในอาคารจำนวน 2 ชั้น โดยใช้พื้นที่เฉพาะชั้น 2 ของอาคารในการจัดแสดงนิทรรศการ

ภาพที่ 3

อาคารจัดแสดงของ Malay-World Ethnology Museum กัวลาลัมเปอร์ ประเทศมาเลเซีย ตั้งอยู่ภายในบริเวณเดียวกันกับ National Museum และ Orang Asli Craft Museum

4.2 ใครและสิ่งของของใครถูกเล่าในพิพิธภัณฑ์?

การก่อตัวขึ้นของพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาเริ่มต้นขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 19 จากความสนใจใคร่รู้ในความเป็นอื่นหรือความเป็นอื่น และพัฒนามาสู่การเล่าเรื่องของตนเอง เมื่อพิพิธภัณฑ์ถูกนำเสนอในฐานะภาพตัวแทนอัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ เบื้องหลังของการนำเสนอ คือ อำนาจในการเล่าเรื่อง ผลผลิตทางประวัติศาสตร์ที่ถูกนำเสนอ กระบวนการก่อร่างและต่อรองอัตลักษณ์ซึ่งยังคงดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่องจะถูกนำเสนอผ่านพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาได้อย่างไร การปะทะกันระหว่างมานุษยวิทยาและโบราณคดีตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษ 1980 ก่อให้เกิดการถกเถียงและตั้งคำถามเกี่ยวกับวัตถุวัฒนธรรมศึกษา (material culture)

การที่พิพิธภัณฑ์ดำเนินการและได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานระดับประเทศ มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องโดยตรงกับการนำนโยบายทางด้านการเมืองการปกครองมาใช้เป็นวิสัยทัศน์ในการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ โดยมีระดับการเปิดโอกาสให้เจ้าของวัฒนธรรมซึ่งในที่นี้คือกลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่มมีส่วนร่วมที่แตกต่างกันออกไป อย่างไรก็ตาม ทั้ง “วัตถุทางวัฒนธรรม” และ “สิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรม” ที่ Fabian (2004) กล่าวถึงเป็นสิ่งที่ทุกพิพิธภัณฑ์ต่างให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการใช้เป็นภาพแทนของกลุ่มคน สะท้อนให้เห็นส่วนมากผ่านสถาปัตยกรรม เครื่องแต่งกาย เครื่องมือเครื่องใช้ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตและความเชื่อ ดนตรีและการละเล่น ซึ่งล้วนก็เป็นเรื่องที่สัมพันธ์อย่างแยกไม่ไต่กับมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้แล้วพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยานำเสนอสิ่งเหล่านี้ได้อย่างไร ?

4.2.1 ความหลากหลายในเวียดนาม

‘Unity and Diversity’ เป็นนิยามสั้น ๆ ที่พิพิธภัณฑ์ Vietnam Museum of Ethnology ใช้เปิดนิทรรศการเพื่อสร้างความเข้าใจความเป็นเวียดนามที่กำลังดำเนินไปในบริบทโลก ในอาคารนิทรรศการหลัก แม้ว่า 86 ล้านคน 54 กลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศจะมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เด่นชัดแตกต่างกัน แต่ก็ยังคงมีลักษณะร่วมจากการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมทั้งจากจีน อินเดีย เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมไปถึงตะวันตกด้วยเช่นกัน วัฒนธรรมส่วนมากของชาวเวียดนามมีต้นกำเนิดจากวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับการทำเกษตรกรรมและหัตถกรรมที่นำมาสู่เศรษฐกิจในหลากหลายระดับ ได้รับการพัฒนาและบูรณาการจากปัจจัยนานาชาติดังที่กล่าวไปข้างต้น นิทรรศการแสดงให้เห็นการตั้งถิ่นฐานที่หลากหลายของผู้คนตามตระกูลภาษาบนแผนที่ระดับประเทศและทวีป

วัตถุจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ถูกจัดวางอย่างเป็นหมวดหมู่ตามกลุ่มชาติพันธุ์และประเภทหน้าที่การใช้งาน เช่น อุปกรณ์ในการเล่น เครื่องดนตรี เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ สัญลักษณ์รูปเคารพ เครื่องราง งานหัตถกรรม เอกสารจารึก อาวุธ ชิ้นส่วนประกอบสถาปัตยกรรม ฯลฯ โดยล้วนมีคำอธิบายจากข้อความบรรยายภายในนิทรรศการเรียบเรียง

เป็น 3 ภาษา คือ เวียดนาม ฝรั่งเศส และอังกฤษ โดยมีทางเลือกภาษาอื่น ๆ ให้ผู้เข้าชมเลือกใช้บริการผ่านเครื่องบรรยายเสียง (audio guide) เนื้อหานิทรรศการขยายความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างคน ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ สะท้อนผ่านประเพณีพิธีกรรมและกระบวนการผลิตทางวัฒนธรรม ประกอบกับสื่อหลักที่ใช้ในการทำนิทรรศการ คือ ภาพถ่ายและภาพเคลื่อนไหว ที่มาจากเก็บรวบรวมข้อมูลจากพื้นที่ชุมชนจริงภายในประเทศ เป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างความเข้าใจบริบทของวัตถุให้มีความสมบูรณ์

ภาพที่ 4

นิทรรศการวัตถุสะสมทางชาติพันธุ์วิทยาเกี่ยวกับการทอผ้าของกลุ่มม้ง (Hmong) ประกอบสื่อแสดงบริบทการใช้งาน และคำอธิบายขั้นตอนการเตรียม การปั่น การทอ และการย้อมเส้นใยกันยุงให้กลายเป็นเส้นผ้าที่มีลักษณะเฉพาะ ที่ Vietnam Museum of Ethnology ประเทศเวียดนาม

นอกจากนี้ บริเวณชั้น 2 มีการจัดแบ่งพื้นที่สำหรับการจัดแสดงนิทรรศการพิเศษที่หมุนเวียนการนำเสนอประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับนิทรรศการหลักภายในพิพิธภัณฑ์ เช่น นิทรรศการเรื่อง Elephants in the Central Highland ในเดือนกันยายน ค.ศ. 2022 ที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์กับผู้คนในมิติทางชีววิทยา บทบาททางสังคม วัฒนธรรม และธรรมชาติ

บริเวณนอกอาคารนิทรรศการหลัก สร้างบรรยากาศชุมชนจำลองในชื่อสวนสถาปัตยกรรม (architectural garden) มีลักษณะเป็นสวนกิ่งสาธารณะจัดแสดงบ้าน โรงมหรสพ และสุสานพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์จำนวน 10 กลุ่ม ท่ามกลางธรรมชาติ ขยายความเข้าใจให้กับผู้เข้าชมจากการชมนิทรรศการหลักในอาคารสู่การนำตนเองเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อมจำลองชุมชน

ภาพที่ 5

สวนสถาปัตยกรรม (architectural garden) ภายใน Vietnam Museum of Ethnology ประเทศเวียดนาม จัดแสดงบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์เวียดนาม (Viet) ซึ่งเคยตั้งอยู่ที่ Thanh Hóa ถูกนำมาจัดแสดงภายใต้การสนับสนุนโดยสถานทูตประเทศฟินแลนด์ในปี ค.ศ. 2000 แสดงให้เห็นความร่วมมือในระดับนานาชาติ

พื้นที่ส่วนด้านขวาของอาคารพิพิธภัณฑ์หลักและสวนสถาปัตยกรรม มีอาคาร Kite Building ซึ่งเป็นส่วนสำนักงานและส่วนจัดแสดงนิทรรศการวัตถุสะสมของพิพิธภัณฑ์จากพันธมิตรการดำเนินงาน อาทิ อินโดนีเซีย ญี่ปุ่น ไทย และทั่วโลก เพื่ออธิบายและสร้างความเข้าใจบริบทโลกในขณะเดียวกัน

ภาพที่ 6

นิทรรศการวัตถุสะสมจากนานาประเทศ ใน Kite Building ที่ Vietnam Museum of Ethnology ประเทศเวียดนาม

4.2.2 เอกลักษณ์โลกมาเลย์

'Cosmology Malay' และ 'Malay Culture in Malaysia' หรือจักรวาลวิทยามาเลย์ และวัฒนธรรมมาเลย์ในมาเลเซีย เป็นหัวเรื่องหลักของนิทรรศการภายใน Malay-World Ethnology Museum ซึ่งมีแนวคิดเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคน ธรรมชาติ และ

สิ่งเหนือธรรมชาติ คล้ายคลึงกับ Vietnam Museum of Ethnology แต่แตกต่างกันที่เวียดนามอธิบายความเปลี่ยนแปลงจากอิทธิพลของนานาชาติ ในขณะที่มาเลเซียหยิบยก 'ความเชื่อ' มาเป็นอิทธิพลหลักของความเปลี่ยนแปลงทางสังคมใน 3 ลักษณะ และขยายภาพให้เห็นว่าคนแต่ละกลุ่มนั้นมีการพัฒนาฐานคิดและวิถีชีวิตอย่างไร ได้แก่ กลุ่มคนที่มีความเชื่อดั้งเดิม (Pagan) พัฒนาจากแนวคิดพลังจากธรรมชาติและจักรวาล กลุ่มคนฮินดู-พุทธ (Hindu-Buddhist) พบรากฐานที่สำคัญจากภาษาสันสกฤต มีปรากฏการณ์ที่สัมพันธ์กับตำนานและการคิดคำนวณทางคณิตศาสตร์ และกลุ่มคนมุสลิม (Islamic) มีความสัมพันธ์กับอัลเลาะห์ที่ตำนานระหว่างพระเจ้าเป็นเจ้ากับสิ่งชั่วร้าย โดยโลกมาเลย์ (Malay world) มีพื้นฐานที่สำคัญจากกลุ่มคนมุสลิม โดยเด่นชัดเป็นอย่างยิ่งในช่วงศตวรรษที่ 18-19 เป็นต้นมา

นิทรรศการจัดแสดงเนื้อหาว่าด้วยวัตถุภายในห้อง 1 ห้อง แบบไม่กำหนดทิศทางการเดินทาง ผู้เข้าชมสามารถเลือกเดินชมส่วนใดก่อนก็ได้ แบ่งออกเป็นเรื่องราวการเดินทางเรือ เทคโนโลยีสมัยโบราณ ดนตรี ศิลปะการแสดง อาวุธ เครื่องประดับ เครื่องแต่งกาย งานหัตถกรรม และการละเล่นท้องถิ่น ข้อความบรรยาย 2 ภาษา คือ ภาษามลายูและภาษาอังกฤษ เน้นการสร้างสื่อประเภทหุ่นจำลองขนาดเท่าคนจริง (life-sized figure) ประกอบการจำลองบรรยากาศที่สัมพันธ์กับเรื่องเล่า เช่น สวนมะพร้าว สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ศาลา โรงมหรสพ ตลอดจนพื้นที่จำลองเหตุการณ์ในประเพณีต่าง ๆ วัตถุจัดแสดงถูกเก็บรวบรวมสะสมจากหลากหลายพื้นที่ที่ปรากฏวัฒนธรรมมาเลย์ สะท้อนให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่และการแพร่กระจายวัฒนธรรมมาเลย์ไปในหลากหลายพื้นที่บนโลก

ภาพที่ 7

หุ่นจำลองประกอบการจัดแสดงข้อมูลความสำคัญและอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำวาว ซึ่งเป็นการละเล่นและการแข่งขันในวัฒนธรรมมาเลย์โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มชาวนาผู้ชาย โดยนิยมเล่นในฤดูแล้งหลังการเก็บเกี่ยว อีกทั้งยังเป็นสัญลักษณ์แห่งความยิ่งใหญ่และชัยชนะในอดีต จัดแสดงอยู่ภายใน Malay-World Ethnology Museum ประเทศมาเลเซีย

ภาพที่ 8

วัตถุสะสมทางชาติพันธุ์วิทยาถูกจัดแสดงภายในตู้กระจกตามประเภทลักษณะการใช้งานใน Malay-World Ethnology Museum ประเทศมาเลเซีย

จากรูปแบบการนำเสนอพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาระดับชาติทั้ง 2 แห่งแสดงให้เห็นถึงการรักษาและดูแลคอลเล็กชันของกลุ่มชาติพันธุ์จากวัฒนธรรมและสังคมท้องถิ่นทั้งในระดับชาติและระดับโลก โดยมีวิธีการนำเสนอและให้ความสำคัญกับกลุ่มคนที่แตกต่างกันออกไปภายใต้คำอธิบายอย่างชัดเจนภายในพิพิธภัณฑ์ โดยทั้ง 2 แห่ง เชื่อมโยงให้เห็นถึงพัฒนาการความเปลี่ยนแปลงที่นำมาสู่วัฒนธรรมชาติพันธุ์ในปัจจุบัน และให้ความสำคัญกับบริบทโลก อย่างไรก็ดี สิ่งทั้งสองไม่กล่าวถึงคือการเป็นส่วนหนึ่งในช่วงเวลาตามประวัติศาสตร์ชาติ อาจเนื่องด้วยเป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีลักษณะเฉพาะที่ต้องการเล่าเรื่องราวทางวัฒนธรรมเท่านั้น ยังไม่อาจเป็นไปตามข้อเสนอของ ICME ที่มุ่งให้พิพิธภัณฑ์ตระหนักถึงประวัติศาสตร์อาณานิคมและมรดกทางเชื้อชาติและการแบ่งแยกเพศได้ทั้งหมด

นอกจากนี้ แนวคิดการจัดแสดง ยังมีความสอดคล้องกับเป้าประสงค์ที่สนับสนุนให้พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยามีส่วนในการส่งเสริมและปกป้องสิทธิมนุษยชนของทุกคนในโลกทั้งวัฒนธรรม สังคม และสิ่งแวดล้อม ตลอดจนมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (tangible cultural heritage) และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (intangible cultural heritage) ที่จัดขึ้นในพิพิธภัณฑ์ อย่างไรก็ดี ประเด็นเรื่องการมุ่งเน้นการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมตามแนวคิดของ ICME จะถูกอภิปรายในหัวข้อถัดไป (International Committee for Museums and Collections of Ethnography, 2022)

4.3 พิพิธภัณฑ์กับนโยบายทางด้านมรดกทางวัฒนธรรมและการเมือง

แนวคิดเรื่องการต่อรองอัตลักษณ์กลายเป็นประเด็นถกเถียงมาตั้งแต่ทศวรรษ 1980 จากมุมมองเรื่องการศึกษาอัตลักษณ์นิยมมาสู่กระบวนการทางวัฒนธรรม เมื่อพิพิธภัณฑ์กำลังเล่าเรื่องความเป็นตัวตนของคนในชาติ วัตถุและเรื่องเล่าจึงกลายเป็นเครื่องมือในการต่อรอง

ลักษณะเฉพาะดังกล่าวไปโดยปริยาย หากกล่าวถึงลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรม งานของ Geertz (1963) ได้สนับสนุนว่าเป็นสิ่งที่ถูกสืบทอดมาแต่อดี้อย่างไม่รู้ตัว พัฒนามาสู่งานของ Smith (2006) ที่สนใจประเด็นเรื่องมรดก (heritage) และกล่าวถึงการส่งมรดกทางชาติพันธุ์ รวมถึงมรดกทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นพื้นฐานของความเป็นชาติ อย่างไรก็ตาม ความเปลี่ยนแปลงทางชาติพันธุ์ก็เป็นสิ่งที่สามารถส่งมรดกและสร้างขึ้นใหม่ได้เช่นกัน (Barth, 1969) อัตลักษณ์สามารถกลายเป็นการประดิษฐ์สร้างเสมอ ๆ จากบริบทแวดล้อมทั้งทางด้านการเมืองและการพัฒนาสังคม กรณีศึกษาของพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาในประเทศเวียดนามและมาเลเซีย คำถามสำคัญในประเด็นนี้ คือ อะไรคือวิธีคิดเบื้องหลังการจัดแสดงหรือการนำเสนอความเป็นชาติพันธุ์ที่ถูกส่งมรดก สืบทอดมาจนกลายเป็นลักษณะเฉพาะที่เด่นชัด และท้ายที่สุดกลายเป็นภาพแทนที่ได้รับการยอมรับในระดับชาติ ปรากฏออกมาเป็นพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาของประเทศ

พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาของประเทศเวียดนามและมาเลเซียก่อตั้งขึ้นภายใต้การกำกับดูแลของหน่วยงานระดับประเทศ ภายใต้วิธีการนำเสนอ “ความเป็นชาติ” ที่แตกต่างกันออกไป อย่างไรก็ตาม หลักเกณฑ์สำคัญที่เป็นหลักการในการดำเนินงาน คือ แนวทางปฏิบัติตามนิยามพิพิธภัณฑ์ของ ICOM ร่วมกับกฎ ระเบียบ รัฐธรรมนูญของประเทศ ทางด้านการศึกษาและวัฒนธรรมเป็นสำคัญ

4.3.1 เสียงของทุกคน คน ‘เวียดนาม’ ของชาติ

‘The People of Vietnam’ ถูกยึดถือเป็นหลักการปฏิบัติงานที่สำคัญที่สุดของ Vietnam Museum of Ethnology การเริ่มต้นรวบรวมวัตถุทางวัฒนธรรมและวางแผนงานพิพิธภัณฑ์ เริ่มต้นขึ้นตั้งแต่ปี ค.ศ. 1987 ในช่วงที่ Nguyen Van Huy ดำรงตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการ พิพิธภัณฑ์แห่งนี้กระทั่งก่อสร้างแล้วเสร็จเปิดให้บริการอย่างเป็นทางการได้ในปี ค.ศ. 1997 ระยะเวลากว่า 10 ปี ภายใต้ Vietnam Academy of Social Sciences ไม่เพียงแต่มุ่งหมายเพื่อจัดทำนิทรรศการสำหรับสาธารณะเท่านั้น อีกหนึ่งภารกิจสำคัญคือการเป็นหน่วยงาน ทางด้านการศึกษาวิจัยโดยตรง การสนับสนุนจากนานาชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศฝรั่งเศส ซึ่งเข้าครอบครองเวียดนามตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 และวางแนวทางทางการศึกษามานุษยวิทยา ในการเก็บรวบรวมข้อมูลกลุ่มชาติพันธุ์ไว้ ก่อให้เกิดรากฐานกระบวนการค้นคว้าและพัฒนา เนื้อหานิทรรศการในพิพิธภัณฑ์เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ

เมื่อพิจารณาควบคู่ไปกับประวัติศาสตร์ทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง นโยบาย การเปิดประตูประเทศและการส่งเสริมกิจกรรมทางด้านศิลปะและวัฒนธรรมในช่วงกลาง ทศวรรษ 1990 ที่กระตุ้นให้เวียดนามเสริมสร้างความเข้มแข็งผ่านการพัฒนาเอกลักษณ์ ประจำชาติของตน โดยยกจุดเด่นทางด้านความหลากหลายทางชาติพันธุ์เป็นจุดแข็ง ก็ในช่วง ระยะเวลาเดียวกันที่ที่ดินที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบันถูกจัดสรรให้โดยรัฐบาลในปี 1990 ส่งผลให้การดำเนินการรวบรวมวัตถุจัดแสดงและจัดการพื้นที่เป็นไปได้อย่างสะดวก ทั้งยัง

สอดคล้องกับกฎระเบียบสำคัญที่พิพิธภัณฑียึดใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานคือ Law on Cultural Heritage (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2001) ซึ่งมุ่งเน้นการส่งเสริมคุณค่าของพหุวัฒนธรรมที่เป็นส่วนหนึ่งของมรดกวัฒนธรรมของมนุษยชาติ โดยมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชาติและปกป้องประชาชนของประเทศ การอนุรักษ์และส่งเสริมคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมเป็นการสร้างความเข้าใจอันดีทางด้านวัฒนธรรมซึ่งเป็นส่วนสำคัญต่อความก้าวหน้าของเวียดนามในวัฒนธรรมของโลกด้วยเช่นกัน

วิสัยทัศน์ดังกล่าวยังคงได้รับการสืบต่อมา จากการสร้างความรู้จักกลุ่มชาติพันธุ์มาสู่มุมมองของการศึกษาและการท่องเที่ยว รองหัวหน้าฝ่ายการศึกษาซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบหลักทางด้านนิทรรศการและการจัดกิจกรรมทางด้านการศึกษา ให้ข้อมูลว่าการดำเนินงานพิพิธภัณฑียึดคำนึงถึงบทบาทอย่างยิ่งต่อการสร้างความเข้าใจในเรื่องความแตกต่างของผู้คนที่อยู่ต่างพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ซึ่งส่งผลต่อวิถีการดำเนินชีวิต ความหลากหลายของกลุ่มคนที่เป็นประชากรหลักและประชากรกลุ่มรอง การรับรู้ประวัติศาสตร์ในเชิงบวกของทุกกลุ่มชาติพันธุ์และการแนะนำและส่งเสริมภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ่านงานหัตถกรรมประเภทต่าง ๆ ซึ่งเป็นวัตถุจัดแสดงหลักภายในพิพิธภัณฑียังไม่เพียงแต่กับกลุ่มคนภายในประเทศซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องเล่าในพิพิธภัณฑียังเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงการสร้าง ความเข้าใจกับกลุ่มนักท่องเที่ยว

เสียงของเจ้าของวัฒนธรรมปรากฏในพิพิธภัณฑียังในฐานะของผู้บริจาควัตถุจัดแสดง ผู้ให้ข้อมูล และมากไปกว่านั้น คือ เป็นผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างและปรับปรุงพิพิธภัณฑียัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่สวนสถาปัตยกรรม (architectural garden) ซึ่งจัดแสดงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ต้องอาศัยภูมิปัญญาเจ้าของในการสร้างและดูแล (Huy, 2016; Huy & Bodemer, 2008)

ส่วนคลังวัตถุพิพิธภัณฑียังไม่ได้มีเพียงวัตถุจัดแสดงทั้งสิ่งของมีค่าและเครื่องมือเครื่องใช้ในวิถีชีวิตทั่วไปซึ่งมีมากกว่า 20,000 ชิ้น คลังวัตถุถูกจัดแบ่งตามลักษณะการใช้งานทั้งประเภทเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ เครื่องมือทางการเกษตรและประมง อาวุธ เครื่องใช้ในครัวเรือน และเครื่องดนตรี ทั้งนี้ ยังรวมไปถึงหลักฐานประเภทสื่อ เช่น ภาพถ่าย แถบบันทึกเสียง วิดีทัศน์ ที่เก็บข้อมูลจากพื้นที่ชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ภายในประเทศ องค์ประกอบทั้งหมดเป็นส่วนสำคัญของการสร้างความเข้าใจบริบทของวัตถุ วัตถุที่มีจำนวนมากและมีลักษณะเดียวกันหลายชิ้นทำให้พิพิธภัณฑียังสามารถหมุนเวียนวัตถุจัดแสดงภายใต้บริบทเดิมได้อย่างต่อเนื่อง เป็นหนึ่งในจุดแข็งทางด้านการดูแลนิทรรศการ

นอกจากนี้ ยังมีเสียงอื่น ๆ ของคนท้องถิ่นที่พิพิธภัณฑียังให้ความสำคัญ เช่น เสียงของอาสาสมัครพิพิธภัณฑียังที่บอกเล่าถึงการได้รับโอกาสให้เข้ามาส่งเสริมกิจกรรมทางด้านการศึกษากิจกรรม โดยเป็นหนึ่งในรูปแบบที่พิพิธภัณฑียังสร้างกลุ่มคนและสร้างเสียงเพื่อสืบทอดทัศนคติเชิงบวกต่อความหลากหลาย ยิ่งไปกว่านั้น รองหัวหน้าฝ่ายการศึกษายังกล่าวถึง

การให้ความสำคัญกับเสียงของชุมชนรอบพิพิธภัณฑ์จากการประนีประนอมและการอยู่ร่วมกันของชุมชนโดยรอบว่าสิ่งที่พิพิธภัณฑ์ตระหนักและให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก นอกจากการพยายามสร้างพื้นที่ให้กับคนท้องถิ่นภายในพิพิธภัณฑ์แล้ว ระยะเวลากว่า 30 ปี ตั้งแต่พิพิธภัณฑ์เริ่มดำเนินงานยังเป็นความท้าทายอย่างยิ่ง เมื่อเจ้าของที่ดินรอบพิพิธภัณฑ์เปลี่ยนมือ การฟังเสียงและให้เสียงของชุมชนรอบพิพิธภัณฑ์มีบทบาทต่อการดำเนินไปของพิพิธภัณฑ์ตามความเปลี่ยนแปลงจึงเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างให้ที่นี่เป็นพื้นที่ฟังเสียงของคนเวียดนามอย่างรอบด้าน

4.3.2 ชาติ ‘มาเลเซีย’ คือ เอกภาพและความสามัคคี

ในทางตรงกันข้ามกับแนวคิดการนำเสนอความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศเวียดนาม Malay-World Ethnology Museum ใช้แนวคิด ‘Unity of Malaysia’ เป็นแกนสำคัญสำหรับการเล่าเรื่อง ที่นี้เป็นหนึ่งในพิพิธภัณฑ์ระดับชาติในจำนวนทั้งหมด 22 แห่ง ที่อยู่ภายใต้การดูแลของกรมการพิพิธภัณฑ์มาเลเซีย (Department of Museum Malaysia) กระทรวงการท่องเที่ยว ศิลปะ และวัฒนธรรม (Ministry of Tourism, Arts and Culture) การดำเนินงานทั้งหมดจึงเป็นไปอย่างคู่ขนานกับนโยบายของรัฐและเป็นไปในทิศทางเดียวกันทุกแห่ง ภายใต้รูปแบบการปกครองในระบอบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ที่มีทั้งระบบรัฐบาลกลางหรือสหพันธ์ (federal government) และรัฐบาลแห่งรัฐ (state government)

แนวคิดการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ภายใต้การดำเนินงานของรัฐเป็นไปอย่างสอดคล้องกับนโยบายระดับชาติในแต่ละช่วงเวลา สืบเนื่องจากนโยบายวัฒนธรรมแห่งชาติ (National Cultural Policy) ค.ศ. 1970 ที่เน้นการหลอมรวมของผู้ที่ไม่ใช่ชาวมาเลย์เข้ากับกลุ่มชาติพันธุ์มาเลย์เพื่อยืนยันหัตถการมีวัฒนธรรมประจำชาติ อย่างไรก็ตาม ในช่วงทศวรรษ 1990 ภายใต้การนำของนายกรัฐมนตรีมหาเธร์ โมฮัมหมัด ปฏิเสธแนวทางนี้ โดยได้ชูนโยบาย Bangsa Malaysia ซึ่งเน้นย้ำความเป็นมาเลย์แทนที่จะเป็นเอกลักษณ์ของมาเลเซียทั้งหมด เพื่อสร้างพื้นที่ให้กับความหลากหลายของผู้คนสามารถที่ระบุเอกลักษณ์ของประเทศนี้ได้ภายใต้การพูดภาษาบาฮาซามาเลเซียและยอมรับรัฐธรรมนูญ (Chang, 2012)

ประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองโดยอังกฤษในพื้นที่สหพันธรัฐมาเลย์ช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ส่งผลต่อโครงสร้างการบริหารประเทศ และยังทำให้มาเลเซียได้รับวิธีคิดจากอังกฤษทางด้านการจัดการพิพิธภัณฑ์ด้วยเช่นกัน พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาประเทศมาเลเซียเกิดขึ้นในปี ค.ศ. 2002 หลังจากทีนโยบายการเน้นย้ำเอกลักษณ์อันเป็นเอกภาพและความสามัคคีได้รับความนิยมมาระยะหนึ่ง แนวคิดของพิพิธภัณฑ์เป็นหนึ่งในกรอบนโยบายดังกล่าวไปด้วย การนำเสนอกลุ่มชาติพันธุ์มาเลย์ หรือ Malay-World ถูกตีความให้เป็นวัฒนธรรมหลัก การควบคุมเนื้อหาและการส่งเสริมพิพิธภัณฑ์ได้รับการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องทั้งด้านโครงสร้างการบริหารและงบประมาณที่มั่นคง อยู่ภายใต้หน่วยงานทางด้านการวิจัยและเอกสาร โดยเป็นไปตามรัฐธรรมนูญของรัฐบาลกลางมาเลเซีย ฉบับปี ค.ศ. 2009 (Judicial

Appointments Commission, 2009) ในลำดับที่ 9 ระบุอย่างชัดเจนว่า การดำเนินงานพิพิธภัณฑ์และครอบคลุมไปถึงประเภทการให้บริการแห่งเรียนรู้ห้องสมุด อนุสรณ์สถาน แหล่งโบราณคดีเป็นหนึ่งในภารกิจสำคัญทางด้านการศึกษาของประเทศ เช่นเดียวกับสถาบันการศึกษาในระดับต่าง ๆ

เงื่อนไขข้างต้นส่งผลให้การดำเนินงานของ Malay-World Ethnology Museum มีเสถียรภาพ ซึ่งก็รวมไปถึงพิพิธภัณฑ์อีก 21 แห่ง ที่อยู่ภายใต้โครงสร้างเดียวกันซึ่งยึดหลักการเดียวกันเช่นกัน นอกจากนี้ ภัณฑารักษ์อาวุโสของกรมการพิพิธภัณฑ์ยังกล่าวว่าระบบการบริหารเจ้าหน้าที่ในกรมการพิพิธภัณฑ์มาเลเซียยังมีการหมุนเวียนผู้ปฏิบัติงานภายในกลุ่มพิพิธภัณฑ์ดังกล่าวในทุก ๆ 5-6 ปี ก่อให้เกิดความกระตือรือร้นต่อการพัฒนางานพิพิธภัณฑ์แต่ละแห่งอย่างต่อเนื่อง สัมพันธ์ และไม่ทับซ้อนกันในการให้บริการความรู้

จากที่กล่าวไปข้างต้น แม้ว่าพิพิธภัณฑ์จะดำเนินงานภายใต้กรอบการบริหารจัดการที่เคร่งครัดและเป็นไปตามระบบของรัฐ แต่พิพิธภัณฑ์ก็เปิดพื้นที่ให้เจ้าของวัฒนธรรมได้มีส่วนร่วมด้วยเช่นกัน วัตถุจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ไม่เพียงแต่ถูกรวบรวมขึ้นจากการบริจาคของเจ้าของภายในประเทศเท่านั้น บางส่วนยังได้รับการบริจาคจากชาวมาเลเซียที่ตั้งถิ่นฐานใหม่ในพื้นที่ต่าง ๆ เช่น อินโดนีเซีย ไทย ฟิลิปปินส์ กัมพูชา เวียดนาม แอฟริกาใต้ มาดากัสการ์ ฯลฯ มาก่อนที่จะจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ประมาณ 40 ปี กรมการพิพิธภัณฑ์ยังให้สิทธิในการหยิบยืมวัตถุจัดแสดงระหว่างพิพิธภัณฑ์ในความดูแลเพื่อความสมบูรณ์ของการจัดนิทรรศการอีกด้วย

ดังจะเห็นได้ว่า การก่อกำเนิดขึ้นของพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาในประเทศเวียดนามและมาเลเซียได้รับอิทธิพลโดยตรงจากวิสัยทัศน์และการวางรากฐานจากตะวันตกอย่างประเทศฝรั่งเศสและอังกฤษ และสัมพันธ์โดยตรงกับนโยบายการปกครองของประเทศ พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาเป็นหนึ่งในเครื่องมือของการสร้างความเป็นชาติโดยการรวมผู้คนเข้าไว้ด้วยกันอย่างไรก็ดี ทั้งสองแห่งให้ความสำคัญและความเคารพต่อเจ้าของวัฒนธรรมในฐานะสื่อกลางในการสื่อสารความรู้จากผู้เป็นเจ้าของในหลากหลายมิติ จากกระบวนการดังกล่าวจะเห็นได้ว่าการดำเนินงานสอดคล้องตามเป้าประสงค์ของ ICME ที่ส่งเสริมการปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมในกรณีที่มีมรดกดังกล่าวถูกนำเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวัตถุจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ ผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมก็ยังคงมีส่วนร่วมในทางใดทางหนึ่งทั้งการบริจาค การให้ข้อมูล การมีส่วนร่วมในการให้ความคิดเห็นเพื่อการพัฒนา รวมถึงมีส่วนร่วมในการปรับปรุงด้วยเช่นกัน

5. สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

ต้นกำเนิดของพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาเป็นส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑ์มานุษยวิทยาที่มุ่งสร้างความเข้าใจผู้คนผ่านความสัมพันธ์ของทุกสิ่งรอบตัว รากเหง้าของพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาถูกฝังลึกทั้งในประวัติศาสตร์ของการขยายตัวทั่วโลกและการเกิดขึ้นของลัทธิ

ชาตินิยมตั้งแต่ช่วงศตวรรษที่ 16-17 เป็นต้นมา วัฒนธรรมการสะสมและการถือครองวัตถุสะสมทางด้านชาติพันธุ์วิทยากลายเป็นเบื้องหลังการก่อตัวของพิพิธภัณฑสถานชาติพันธุ์วิทยาอย่างชัดเจนในช่วงศตวรรษที่ 19-20 โดยมีจุดเริ่มต้นในโลกตะวันตกจากการพยายามฉายภาพความเป็นอื่น (the other) ในทางคู่ขนาน กรณีศึกษาประเทศเวียดนามและประเทศมาเลเซียซึ่งเป็นกลุ่มประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ได้รับอิทธิพลแนวคิดดังกล่าวมาด้วยเช่นกัน หากแต่เป็นการตอกย้ำภาพความเป็นตัวตน (the self) ภายใต้ความเป็นชาติให้กลับเด่นชัด

พิพิธภัณฑสถานชาติพันธุ์วิทยาของทั้งสองประเทศในศตวรรษที่ 21 มีบทบาทอย่างยิ่งทางด้านการศึกษาและการส่งเสริมความหลากหลายและความยั่งยืนของมวลมนุษยชาติตามแนวทางของ ICOM ที่สอดคล้องไปตามนโยบายของแต่ละประเทศ กรณีศึกษาประเทศเวียดนามสะท้อนให้เห็นว่า ความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์คือความยั่งยืน ในขณะที่กรณีศึกษาประเทศมาเลเซียให้พื้นที่การตีความความหลากหลายจากการเลือกที่จะเป็นได้เช่นเดียวกัน สามารถสรุปเปรียบเทียบได้ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2

สรุปเปรียบเทียบการจัดแสดงและการบริหารจัดการระหว่าง *Vietnam Museum of Ethnology* และ *Malay-World Ethnology Museum*

ประเด็น	Vietnam Museum of Ethnology	Malay-World Ethnology Museum
ที่ตั้ง	ฮานอย ประเทศเวียดนาม	กัวลาลัมเปอร์ ประเทศมาเลเซีย
ปี ค.ศ. ที่เปิด	1997 (เริ่มรวบรวมวัตถุตั้งแต่ 1987)	2002 (เริ่มรวบรวมวัตถุตั้งแต่ 1963)
หน่วยงานที่รับผิดชอบ	National Centre for Social Sciences and Humanities	Department of Museum Malaysia, Ministry of Tourism, Arts and Culture
แนวคิดหลัก	"The People of Vietnam" เน้นความหลากหลายทางชาติพันธุ์	"Unity of Malaysia" เน้นความเป็นเอกภาพและความสามัคคี
พื้นที่จัดแสดง	3 ส่วน ได้แก่ อาคารหลัก Bronze Drum Building สวนสถาปัตยกรรม และอาคาร Kite Building	1 ส่วน บริเวณชั้น 2 ของอาคาร
ภาษาที่ใช้	เวียดนาม ฝรั่งเศส อังกฤษ ภาษาอื่น ๆ (ผ่านเครื่องบรรยายเสียง)	มลายู อังกฤษ
เทคนิคการจัดแสดง	เน้นวัตถุจัดแสดง ภาพถ่าย ภาพเคลื่อนไหว สภาพแวดล้อมจำลอง สถาปัตยกรรมจำลอง	เน้นหุ่นจำลองขนาดเท่าจริง การจำลองบรรยากาศ วัตถุจัดแสดง ภาพถ่าย
การนำเสนอเนื้อหา	นำเสนอกลุ่มชาติพันธุ์ 54 กลุ่ม แบ่งตามกลุ่มภาษา วิถีชีวิต และความสัมพันธ์กับธรรมชาติ แสดงอิทธิพลจากนานาชาติ ได้แก่ จีน อินเดีย และวัฒนธรรมอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	นำเสนอกลุ่มวัฒนธรรมมาเลย์ทั่วโลก แบ่งตามความเชื่อ 3 กลุ่ม เน้นวิถีชีวิตและวัฒนธรรม เชื่อมโยงกับจักรวาลวิทยา แสดงอิทธิพลทางศาสนา ประกอบด้วย กลุ่มความเชื่อดั้งเดิม ฮินดู-พุทธ และอิสลาม

ตารางที่ 2

สรุปเปรียบเทียบการจัดแสดงและการบริหารจัดการระหว่าง Vietnam Museum of Ethnology และ Malay-World Ethnology Museum (ต่อ)

ประเด็น	Vietnam Museum of Ethnology	Malay-World Ethnology Museum
ลักษณะเด่น	การแสดงความหลากหลายในความเป็นหนึ่งเดียว มีนิทรรศการหมุนเวียน เชื่อมโยงกับบริบทโลก	เน้นความยิ่งใหญ่ของวัฒนธรรมมาเลย์ แสดงการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม เชื่อมโยงกับความเชื่อ
การบริหารจัดการ	เน้นการศึกษาวิจัย มีความยืดหยุ่น ในการดำเนินงาน โดยได้รับการสนับสนุนจากประเทศฝรั่งเศสด้านการศึกษามานุษยวิทยา	ระบบราชการที่เข้มแข็ง มีการหมุนเวียนบุคลากรทุก 5-6 ปี โดยได้รับการสนับสนุนจากประเทศอังกฤษด้านการจัดการพิพิธภัณฑ์
การมีส่วนร่วมของเจ้าของวัฒนธรรม	ผู้บริจาควัตถุ ผู้ให้ข้อมูลซึ่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรม ผู้ร่วมสร้างและปรับปรุงพิพิธภัณฑ์ อาสาสมัคร	ผู้บริจาควัตถุจากในประเทศและชาวมาเลย์ในต่างแดน ผู้ให้ข้อมูลซึ่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรม
นโยบายที่เกี่ยวข้อง	Law on Cultural Heritage (2001, ฉบับปรับปรุง 2024)	National Cultural Policy (1970, ฉบับปรับปรุง 2021) และ Bangsa Malaysia

ผู้วิจัยพบข้อสรุปที่ 1 ระหว่างความสัมพันธ์ของผู้คน มรดก กับการเป็นส่วนหนึ่งของชาติ เมื่อพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาในตะวันตกมีบทบาทต่อการปะติดปะต่อเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และความเข้มแข็งทางการเมืองการปกครอง แล้วในบริบทของประเทศเวียดนามและประเทศมาเลเซีย พิพิธภัณฑ์บอกเล่าเรื่องราวเหล่านั้นอย่างไร นิทรรศการภายใน Malay-World Ethnology Museum แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของธรรมชาติกับชาวมาเลเซียซึ่งพึ่งพิงกันมาจนก่อเกิดเป็นวัฒนธรรมชาติ ในขณะที่นิทรรศการภายใน Vietnam Museum of Ethnology ให้น้ำหนักกับการสืบทอดขนบธรรมเนียม ความเชื่อ วิถีปฏิบัติที่สัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งต่างเลือกใช้สื่อประกอบนิทรรศการที่หลากหลายอย่างสอดคล้องกับหลักการใช้เทคนิคการจัดแสดงของ Tilden (2007) เรื่องการตีความมรดกวัฒนธรรม การจำลองสภาพแวดล้อมและการใช้สื่อมัลติมีเดียช่วยสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ

อย่างไรก็ดี คำถามที่สำคัญที่ต้องพิจารณาถัดมา คือ พิพิธภัณฑ์สร้างพื้นที่หรือให้บทบาทของการเป็นส่วนหนึ่งของเหตุการณ์สำคัญหรือประวัติศาสตร์ชาติอย่างไรบ้างหรือไม่ นอกเสียจากการกล่าวถึงว่าคนในชาติเป็นใครและดำรงอยู่ด้วยวิถีการดำเนินชีวิตอย่างไร วัตถุพิพิธภัณฑ์นอกจากบอกเล่าสุนทรียะและทักษะภูมิปัญญาแล้ว อาจยังไม่ได้ให้พื้นที่การเล่าเรื่องการเป็นส่วนหนึ่งของการก่อร่างสร้างชาติในมิติอื่น เช่น การเมืองการปกครองหรือบทบาทของคนในการเป็นส่วนหนึ่งของการกำหนดทิศทางความเป็นชาติที่มากนัก ทั้งสองพิพิธภัณฑ์มีจุดร่วมคือการนำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ แต่ยังขาดการกล่าวถึงประวัติศาสตร์อาณานิคมและประเด็นการมีส่วนร่วมของชุมชนตามแนวทางของ ICME ท้ายที่สุดพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาเป็นผลผลิตของ

การกำหนด 'ความเป็นตัวตน' (the self) รวมทั้ง 'ความเป็นอื่น' (the other) ที่ชาติต้องการขีดเส้นแบ่งให้ชัดเจนเท่านั้นหรือไม่ ประเด็นที่ควรต้องศึกษาต่อไปคือการเปรียบเทียบระหว่างพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยา (ethnographic museum) และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ (national museum) เพื่อทำความเข้าใจดังกล่าว

รูปแบบการนำเสนอพิพิธภัณฑ์สอดคล้องกับแนวคิดของ Anderson (2006) เรื่อง Imagined Communities ที่รัฐใช้สถาบันทางวัฒนธรรมในการสร้างสำนึกร่วมของชาติ โดยพิพิธภัณฑ์ทั้งสองแห่งสะท้อนการใช้วัฒนธรรมวัตถุในการสร้างและต่อยอดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ เช่นเดียวกับที่ Bennett (1995) อธิบายว่าพิพิธภัณฑ์เป็นเครื่องมือในการสร้างความเป็นพลเมืองและอัตลักษณ์ของชาติ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าทุกประเทศมีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่เป็นพิพิธภัณฑ์หลักในการนำเสนอประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในบริบทรัฐชาติ แต่การนำเสนอความหลากหลายของกลุ่มคนซึ่งมีอัตลักษณ์ที่เด่นชัดซึ่งสามารถจำแนกเป็นกลุ่มชาติพันธุ์นั้นมีอยู่อย่างประปรายและเป็นองค์ประกอบรองภายในพิพิธภัณฑ์ประเภทดังกล่าว กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาในประเทศเวียดนามและประเทศมาเลเซียสะท้อนให้เห็นถึงจุดเริ่มต้นจากวัตถุประสงค์ที่แปรเปลี่ยนไปสู่การพยายามสร้างบทสนทนาของเจ้าของวัฒนธรรม มิติหนึ่ง คือ การปกป้องสิ่งที่กำลังจะสูญสลายไปตามปัจจัยร่วมสมัย แต่อีกมิติคือการแซ่ซ้องและต่อยอดความเป็นอยู่เช่นนั้น เสียงของผู้เล่าเรื่องที่เปลี่ยนจากผู้เล่าเป็นผู้ถูกเล่าจะกลายเป็นบทสนทนาที่ทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีพลวัต หากพื้นที่พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาเปิดโอกาสการขับเคลื่อนไปควบคู่กับวิถีชีวิตจริงของผู้คนภายนอกทวีพิพิธภัณฑ์ ตามแนวคิด "New Museology" ที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน (Vergo, 1989)

ข้อสรุปที่ 2 เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มประเทศที่ไม่มีพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาระดับชาติ คือ ประเทศไทย พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาระดับชาติอาจไม่มีความจำเป็นต้องจัดตั้งขึ้นใหม่ แต่อาจต้องเกิดขึ้นจากการเชื่อมโยงเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาในระดับที่รองลงมาซึ่งมีอยู่กว่า 150 แห่ง ที่ดำเนินการโดยหลากหลายหน่วยงาน อาทิ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ชุมชน วัด ฯลฯ เพื่อสร้างภาพความหลากหลายในแต่ละบริบทพื้นที่ก็เพียงพอต่อการบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยา พบประเด็นงานที่น่าสนใจที่หลากหลาย โดยงานวิจัยที่ผ่านมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1993 เริ่มต้นให้ความสำคัญในการศึกษาการก่อตั้งและการออกแบบพิพิธภัณฑ์ผืนสามเหลี่ยมทองคำที่ต้องการนำเสนอความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในเขตจังหวัดเชียงราย ผ่านการจำลองสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในส่วนนิทรรศการกลางแจ้งเช่นในงานของทวิงส์ ศรีบุรี (2536) อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการจัดสร้างจริง แพนดงกล่าวไม่ได้รับการอนุมัติให้สร้าง มีเพียงนิทรรศการภายในอาคารเท่านั้น ความสำคัญของการกล่าวอัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ก็ถูกลดทอนเนื้อหาหลงตามไปด้วย นอกจากนี้ยังพบงานวิจัยเกี่ยวกับการจัดตั้งและการออกแบบพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาในช่วงระยะเวลาถัดมา คือ กลุ่มไทยวน จังหวัดสระบุรีในงานของ

พิเศษ จันทน์ (2546) กลุ่มไทย-รามัญ จังหวัดปทุมธานีในงานของโชค ไกรเทพ (2549) และกลุ่มไทดำหรือลาวโซ่ง ของ Kaewboucha (2008) การศึกษาในกลุ่มเหล่านี้มีลักษณะที่คล้ายคลึงกันคือการนำเสนออัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์อย่างเป็นปัจเจก อีกทั้ง ยังมีงานบางส่วนที่กล่าวถึงพิพิธภัณฑ์อัตลักษณ์ท้องถิ่นตามเขตพื้นที่วัฒนธรรม เช่น กลุ่มคนอีสาน ในงานศึกษาการจัดนิทรรศการในพิพิธภัณฑ์บ้านอีสาน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม (สุทัศน์ สังข์สนธิ, 2536)

ส่วนงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนากระบวนการ การสร้างการมีส่วนร่วม จนกระทั่งการส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างประปราย เช่น ในงานของสิริรัตน์ สีสสมบัติ (2552) ที่ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนกับการฟื้นฟูอัตลักษณ์กลุ่มของผ่านศูนย์การเรียนรู้ งานของสุนันทา คงสาย (2553) และพัชรภรณ์ เพิ่มกว่าเก่า (2554) กับการศึกษาบทบาทของชุมชนในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในพิพิธภัณฑ์จิตสาธารณะสถานบ้านคูบัวซึ่งนำเสนอนิทรรศการกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวน จังหวัดราชบุรี ดังจะเห็นได้ว่ากระบวนการดังกล่าวก็ยังคงเกิดขึ้นในกลุ่มปัจเจกของกลุ่มชาติพันธุ์ มีเพียงงานส่วนน้อยในประเทศไทยเท่านั้นที่ศึกษาพิพิธภัณฑ์ที่นำเสนอความหลากหลายของกลุ่มคนภายในพิพิธภัณฑ์ เช่นในงานของจิรพร นาคสัณฤทธิ์ (2560) ซึ่งให้ความสำคัญกับกระบวนการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์และส่งเสริมอาชีพสำหรับเยาวชนกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งก็สอดคล้องกับสถิติพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทย (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2565) ที่ส่วนมากในประเทศไทย พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาส่วนมากก่อตั้งขึ้นและดำเนินการอย่างเป็นปัจเจกภายใต้ความดูแลของชุมชนและวัด มีเพียงส่วนน้อยที่ดำเนินงานโดยหน่วยงานระดับจังหวัดและเอกชนที่มีเป้าหมายส่งเสริมและพัฒนาภูมิปัญญาที่สร้างพิพิธภัณฑ์ที่นำเสนอเนื้อหาภูมิปัญญาโดยรวมนั้น

อย่างไรก็ดี จากการทบทวนดังกล่าวพบว่าบทบาทที่ยังคงมีน้อย คือ การศึกษาพิพิธภัณฑ์ในบทบาททางด้านการศึกษาวิจัย ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการสร้างองค์ความรู้ อย่างมีระเบียบวิธี ดังจะเห็นได้จากเมื่อเปรียบเทียบกับตัวอย่างการดำเนินงานของ Vietnam Museum of Ethnology และ Malay-World Ethnology Museum ทั้งสองแห่งก่อตั้งขึ้นภายใต้หน่วยงานทางด้านการค้นคว้าวิจัยโดยตรง มีแนวทางการดำเนินงานที่ชัดเจนเป็นไปตามระเบียบข้อบังคับทางด้านมรดกทางวัฒนธรรมระดับชาติ และมีความมั่นคงจากการอยู่ภายใต้โครงสร้างที่ชัดเจนของรัฐธรรมนูญ ในบริบทประเทศไทย การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ระดับชาติทางด้านกลุ่มชาติพันธุ์อาจเป็นไปได้ยาก แต่หากมีโครงสร้างการบริหารที่สามารถส่งเสริมการใช้ประโยชน์หรือสนับสนุนให้พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาแต่ละแห่งมีเสถียรภาพ และกระบวนการจัดการความรู้และวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบ อาจมีส่วนช่วยในการสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมท้องถิ่นที่นำไปสู่ความเข้าใจในความหลากหลายภายในสังคมไทยที่มากขึ้นและอาจนำไปสู่การพัฒนานโยบายที่รองรับสิทธิพลเมืองของกลุ่มคนในประเทศอย่างทั่วถึง

การดำเนินการพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาหรือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในบริบทประเทศไทย ไม่มีแนวทางหรือข้อกำหนดที่ชัดเจนสำหรับพิพิธภัณฑ์ทุกรูปแบบในทิศทางเดียวกัน พบเพียง

การรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายการทำงานจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องซึ่งมักมีโครงการรายปีที่ไม่ต่อเนื่อง แตกต่างจากพิพิธภัณฑ์ที่อยู่ภายใต้การบริหารจัดการของรัฐ เช่น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ซึ่งดูแลโดยกรมศิลปากร ที่มีกฎระเบียบและข้อกฎหมายหน่วยงานที่ชัดเจน และยังคงดำเนินงานตามแนวทางสอดคล้องกับ ICOM และหลักการสากลอื่น ๆ ช่องว่างดังกล่าวนี้ยังเป็นเรื่องเสี่ยงอีกประการที่จะทำให้พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาประสบปัญหาการดำเนินงานในอนาคต หากขาดการปรับตัวหรือปรับตัวช้าไม่สอดคล้องไปตามศาสตร์ความก้าวหน้าของพิพิธภัณฑ์ และกระแสนิยมที่เปลี่ยนไปอย่างต่อเนื่อง ตัวอย่างเช่น แนวคิดพิพิธภัณฑ์ใหม่ (new museology) ซึ่งให้ความสำคัญกับการตีความหมายใหม่ (re-interpreting) และการสร้างความเข้าใจใหม่ (re-understanding) กับวัตถุพิพิธภัณฑ์ในบริบทที่ตั้งและในบริบทร่วมสมัยเพื่อสื่อสารความหมายไปยังผู้ใช้บริการและส่งพลังต่อสังคม ซึ่งแตกต่างจากแนวคิดก่อนหน้านี้ให้ความสำคัญกับกระบวนการทำงานของผู้ปฏิบัติการภายในพิพิธภัณฑ์มากกว่า

ข้อสรุปที่ 3 ปัญหาการขาดความเข้าใจความแตกต่างทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนที่มีอัตลักษณ์เด่นชัดและมีการสืบทอดประวัติศาสตร์ของตนอย่างเข้มแข็งซึ่งสามารถจำแนกตนเป็นสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์ได้นั้น เป็นหนึ่งในปัญหาในระดับโลกที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคนที่มีวิถีการดำเนินชีวิต ความเชื่อ ลักษณะทางกายภาพ และภาษา ซึ่งในบางกรณีนำมาสู่การอพยพโยกย้ายของผู้คนออกจากพื้นที่เดิมเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ดังจะเห็นได้จากดำเนินการช่วยเหลือของสำนักงานข้าหลวงใหญ่ผู้ลี้ภัยแห่งสหประชาชาติ (The United Nations High Commissioner for Refugees: UNHCR) ในพื้นที่ประเทศไทยมีผู้ลี้ภัยราว 97,000 คน (ข้อมูล ณ เดือนกรกฎาคม 2565) หนึ่งในความขัดแย้งภายในประเทศใกล้เคียงในภูมิภาคเดียวกัน เข้ามายังอาศัยอยู่ในค่ายผู้ลี้ภัย หรือพื้นที่พักพิงชั่วคราว นอกจากนี้ยังมีผู้ลี้ภัยและผู้ขอลี้ภัยในเขตเมืองประมาณ 5,000 คนจาก 40 ประเทศทั่วโลก (The United Nations High Commissioner for Refugees, 2022) พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาอาจช่วงชิงพื้นที่ทางวิชาการให้กลายเป็นหนึ่งในผู้นำการสร้าง ความเข้าใจเหล่านี้ที่อาจนำมาสู่การยุติความขัดแย้งได้ในระยะยาวอย่างยิ่งย่น ตามที่ Kreps (2003) กล่าวว่า พิพิธภัณฑ์มักถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองและวัฒนธรรม โดยการเลือกนำเสนอบางแง่มุมและละเว้นประวัติศาสตร์บางส่วน สะท้อนอำนาจของรัฐในการกำหนดการรับรู้ทางวัฒนธรรม เช่นเดียวกับที่ Macdonald (2003) สะท้อนให้เห็นว่าพิพิธภัณฑ์มีบทบาทสำคัญในการนำเสนอและตีความมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ

ท้ายที่สุด จากการติดตามนโยบายทางด้านวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาในระดับชาติในประเทศเวียดนามและประเทศมาเลเซียภายหลังสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 นับจากการเก็บข้อมูลในปี พ.ศ. 2565 เป็นต้นมา ผู้วิจัยยังพบพัฒนาการสำคัญด้านนโยบายวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องต่อการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ โดยประเทศเวียดนามได้ประกาศใช้ Law on Cultural Heritage ฉบับปรับปรุง ค.ศ. 2024 ซึ่งกล่าวถึงบทบาทของพิพิธภัณฑ์ในการส่งเสริมและเผยแพร่ภาษาและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ รวมทั้งการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่ภูเขา ชายแดน และเกาะ

โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการสูญเสียวัฒนธรรม (มาตราที่ 7 และ 19) (National Assembly of Vietnam, 2024) ในขณะที่ประเทศมาเลเซียดำเนินนโยบายตาม National Cultural Policy ฉบับปรับปรุง ค.ศ. 2021 ซึ่งส่งเสริมแนวคิด Keluarga Malaysia (ครอบครัวมาเลเซีย) ที่พัฒนาจากแนวคิด Bangsa Malaysia เพื่อมุ่งสร้างความสามัคคีในความหลากหลายและส่งเสริมอัตลักษณ์ร่วมของชาติผ่านวัฒนธรรม (Ministry of Tourism, Arts and Culture Malaysia, 2021) การเปลี่ยนแปลงทางนโยบายเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญของรัฐในประเด็นมรดกทางวัฒนธรรม โดยพิพิธภัณฑสถานชาติพันธุ์วิทยาระดับชาติในทั้งสองประเทศยังคงทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดและขับเคลื่อนอุดมการณ์ทางวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับนโยบายของรัฐ

6. องค์ความรู้ใหม่กับการใช้ประโยชน์และข้อเสนอแนะ

ภาพกว้างของการศึกษาพิพิธภัณฑสถานชาติพันธุ์วิทยาในประเทศเวียดนามและประเทศมาเลเซียสะท้อนให้เห็นสถานภาพการก่อตัวของพิพิธภัณฑสถานและการจัดการความรู้ภายใต้บริบทที่แตกต่างกันไม่เพียงแต่ทางด้านสภาพสังคมและวัฒนธรรม แต่รวมถึงปัจจัยสำคัญทางด้านการเมืองการปกครองที่สัมพันธ์กับนโยบายทางด้านมรดกทางวัฒนธรรมและการกำหนดอัตลักษณ์ผู้คนในประเทศ องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงวิชาการการวางแผนจัดตั้ง แผนบริหารจัดการ รวมถึงการปรับเปลี่ยนลักษณะการจัดแสดงเนื้อหาและวัตถุสะสมทางด้านชาติพันธุ์วิทยาในประเทศไทยให้เกิดประโยชน์สูงสุดตามหลักการของ ICME ภายใต้นโยบายทางด้านมรดกทางวัฒนธรรม

อย่างไรก็ดี ผลการศึกษายังสะท้อนให้เห็นว่าหน่วยงานระดับชาติมีบทบาทที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินกิจการด้านพิพิธภัณฑสถาน การกำหนดระเบียบ ข้อบังคับ หรือกฎหมายที่ครอบคลุมความสำคัญของพิพิธภัณฑสถานชาติพันธุ์วิทยาในทุกระดับจะสามารถส่งเสริมการใช้ประโยชน์พิพิธภัณฑสถานทางการศึกษา การท่องเที่ยว และการขับเคลื่อนทางด้านอัตลักษณ์ของผู้คนได้เช่นเดียวกัน

นอกจากนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะสำหรับประเด็นที่ควรมีการศึกษาถัดไป คือ การศึกษาเปรียบเทียบพิพิธภัณฑสถานชาติพันธุ์วิทยาในระดับที่รองลงมา เช่น ระดับจังหวัดและระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งความกลมกลืนและความขัดแย้งของการนำเสนอ (representing) และสิ่งที่ถูกนำเสนอ (represented) ของวัตถุสะสมทางด้านชาติพันธุ์ในพิพิธภัณฑสถาน

7. กิตติกรรมประกาศ

บทความทางวิชาการนี้ได้รับทุนสนับสนุนโดยศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

เอกสารอ้างอิง/References

- โชค ไกรเทพ. (2549). *โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน (ไทย-รามัญ) จังหวัดปทุมธานี* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท]. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จิรพร นาคสัมฤทธิ์. (2560). การพัฒนาพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์แบบมีส่วนร่วมเพื่อส่งเสริมทักษะวิชาสามัญแก่เยาวชนกลุ่มชาติพันธุ์ในโรงเรียนชุมชนการเรียนรู้สมเด็จพระเจ้าอภัยแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*, 36(1), 52-63.
- ทวีวงศ์ ศรีบุรี. (2536). *การศึกษาโครงการพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านแหลมทองคำ จังหวัดเชียงราย*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สำนักบริการวิชาการ.
- ปณิตา สรวาสี. (2557). “อ่าน” ภาพแทนกลุ่มชาติพันธุ์ในพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์ สปป. ลาว. *วารสารสังคมผู้นำโขง*, 10(1), 25-49.
- พัชราภรณ์ เพิ่มกว่าเก่า. (2554). *ความคิดเห็นของชาวบ้านคูบัวต่อบทบาทของพิพิธภัณฑ์ชุมชนจิตาภรณ์สถานบ้านคูบัว ในการพัฒนาชุมชน ตำบลคูบัว จังหวัดราชบุรี* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท]. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พิเศษ จันทน์. (2546). *พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นถิ่นชาวไทยยวน อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท]. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). (2565). *ฐานข้อมูลพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทย*. https://db.sac.or.th/museum/map?province_id=&district_id=&exhibit_id=&keyword=
- สิริรัตน์ สีสมนัติ. (2552). *แหล่งการเรียนรู้ชุมชนกับการฟื้นฟูอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวของ ตำบลคลองพุล กิ่งเขาภิรมย์ จังหวัดจันทบุรี*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุทัศน์ สังข์สนธิ. (2536). *การจัดนิทรรศการในพิพิธภัณฑ์บ้านอีสาน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท]. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- สุนันทา คงสาย. (2553). *การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมโดยชุมชน กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์จิตาภรณ์สถานบ้านคูบัว จังหวัดราชบุรี* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท]. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- Anderson, B. (2006). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. Verso.
- Barth, F. (1969). *Ethnic groups and boundaries: The social organization of culture difference*. Universitetsforlaget.

- Bennett, T. (1995). *The birth of the museum: History, theory, politics*. Routledge.
- Bernstein, B. (1989). Ethnographic museum collections and their use by anthropologists. *Museum Anthropology*, 31(1), 2-17. <https://doi.org/10.1525/mua.1989.13.1.2>
- Chang, C. Y. (2012). Transition and transformation: State, market & culture in a period of rapid change. In *Proceedings of the 8th International Malaysian Studies Conference (MSC8)* (pp. 1-21). Malaysian Social Science Association.
- Coombes, A. E. (1994). *Reinventing Africa: Museums, material culture and popular imagination*. Yale University Press.
- Department of Museums Malaysia. (2022). *Malay world ethnology museum*. <http://www.jmm.gov.my/en/museum/malay-world-ethnology-museum>
- Díaz-Andreu, M. (2007). *A world history of nineteenth-century archaeology: Nationalism, colonialism, and the past*. Oxford University Press.
- Fabian, J. (2004). On recognizing things: The “ethnic artefact” and the “ethnographic object”. *Espèces d'objets*, 170, 47-60. <http://www.jstor.org/stable/40590211>
- Fer, A. (2005). The Davao museum before and after the 2006 ASEAN tourism forum. *Pilipinas: A Journal of Philippine Studies*, 45, 53-67.
- Fromm, A. B. (2016). Ethnographic museums and intangible cultural heritage return to our roots. *Journal of Marine and Island Cultures*, 5(2), 89-94. <http://www.doi.org/10.1016/j.imic.2016.10.001>
- Geertz, C. (1963). *Agricultural involution: The process of ecological change in Indonesia*. University of California Press.
- Gosden, C., & Knowles, C. (2001). *Collecting colonialism: Material culture and colonial change*. Berg.
- Huy, N. V. (2016). The role of museums in the preservation of living heritage: Experiences of the Vietnam museum of ethnology. *International Journal of Intangible Heritage*, (03), 35-41.
- Huy, N. V., & Bodemer, M. B. (Eds.). (2008). *Faces, voices, and lives: Experiences of a director in building a museum for communities*. Vietnam Museum of Ethnology.
- International Committee for Museums and Collections of Ethnography. (2022). *Mission and aims*. <https://icme.mini.icom.museum/about-icme/mission-and-aims/>
- International Council of Museums. (2022). *Museum definition*. <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/>

- Judicial Appointments Commission. (2009). *Law of Malaysia*. https://www.jac.gov.my/spk/images/stories/10_akta/perlembagaan_persekutuan/federal_constitution.pdf
- Kaewboucha, M. (2008). *A proposed ethnic house museum for preservation and interpretation of Lao Song culture* [Doctoral dissertation]. Silpakorn University.
- Kreps, C. (2003). *Liberating culture: Cross-cultural perspectives on museums, curation and heritage preservation*. Routledge.
- Macdonald, S. (2003). Museums, national, postnational and transcultural identities. *Museum and Society*, 1(1), 1-16. <https://doi.org/10.29311/mas.v1i1.3>
- Martland, N. (2004). *Collectors, classifiers and researchers of the Malay world*. University of London.
- Ministry of Tourism, Arts and Culture Malaysia. (2021). *Dasar Kebudayaan Negara (DAKEN) 2021 Pacu Industri Seni, Budaya Dan Warisan*. <https://www.motac.gov.my/en/media/release/dasar-kebudayaan-negara-daken-2021-pacu-industri-seni,-budaya-dan-warisan>
- National Assembly of Vietnam. (2024). *Law No. 45/2024/QH15 dated November 23, 2024 on cultural heritage*. <https://lawnet.vn/en/vb/Law-45-2024-QH15-management-of-value-of-cultural-heritage-9C514.html>
- O'Hanlon, M., & Welsch, R. L. (2000). *Hunting the gatherers: Ethnographic collectors, agents and agency in Melanesia, 1870s-1930s*. Berghahn Books.
- Penny, H. G. (2002). *Objects of culture: Ethnology and ethnographic museums in imperial Germany*. University of North Carolina Press.
- Pramitham, A. R., Gunadi, M. A., & Rusli, M. (2015). Development of cultural tourism product in Taman Mini Indonesia Indah. *Journal of Business on Hospitality and Tourism*, 1(1), 17-33. <http://www.doi.org/10.22334/jbhost.v1i1.2>
- Smith, L. (2006). *Uses of heritage*. Routledge.
- Stanley, N. (1989). The unstable object: Reviewing the status of ethnographic artefacts. *Journal of Design History*, 2(2/3), 107-122. <http://www.jstor.org/stable/1315801>
- The United Nations High Commissioner for Refugees. (2022). *News and stories*. <https://www.unhcr.org/>
- Thomas, N. (1991). *Entangled objects: Exchange, material culture, and colonialism in the Pacific*. Harvard University Press.

- Thu, N. (2022). *Completion of jetty in union national races village (Yangon) to attract more tourists*. The Global New Light of Myanmar.
- Tilden, F. (2007). *Interpreting our heritage* (4th ed.). University of North Carolina Press.
- Tripathy, B., Mahapatra, G. S., & Mohanta, B. K. (2020). *Ethnographic museum in central India*. AAYU Publications.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2001). *Law on cultural heritage*. https://en.unesco.org/sites/default/files/vn_law_cltal_heritage_engtof.pdf
- Van, D. N., Son, C. T., & Hung, L. (2014). *Ethnic minorities in Vietnam*. The GIOI.
- Vergo, P. (1989). *The new museology*. Reaktion Books.
- Vietnam Museum of Ethnology. (2022). *Vietnam Museum of Ethnology*.
<https://www.vme.org.vn/en>